

2021

**VÝSKUMNÁ
SPRÁVA O
MLADÝCH NA
SLOVENSKU
NESPOKOJNÍ A
PREDSA ZOSTÁVAJÚ**

TIRÁŽ

Vydavateľ:

Friedrich Ebert Stiftung e.V.
Godesberger Allee 149
53 175 Bonn (Nemecko)
Email: info@fes.de

Registračné číslo: VR2392

Register združení Bonn
Miestny súd Bonn

Prezident: Martin Schulz

Generálna tajomníčka: Dr Sabine Fandrych

Zodpovedný:

Alexey Yusupov (Medzinárodný dialóg)
Tel.: +49 30 269 357 734
Email: alexey.yusupov@fes.de

Dizajn: GOLDLAND MEDIA GmbH

ISBN: 978-3-98628-078-9

Názory a stanoviská obsiahnuté v texte tejto publikácie sú názormi autorov, nemožno ich stotožňovať s názormi a stanoviskami Friedrich Ebert Stiftung. Komerčné využívanie médií vydávaných Friedrich Ebert Stiftung (FES) nie je povolené bez predchádzajúceho písomného súhlasu FES. Publikácie Friedrich Ebert Stiftung nesmú byť použité pre účely volebnej kampane.

© 2022

OBSAH

1	ROZŠÍRENÉ ZHRNUTIE	4
2	ÚVOD	8
3	METODOLÓGIA ZBERU ÚDAJOV	10
4	DEMOGRAFICKÉ CHARAKTERISTIKY A TRENDY	14
5	MLADÍ ĽUDIA A VZDELÁVANIE	18
6	MOBILITA A ZAMESTNANIE MLADÝCH ĽUDÍ NA SLOVENSKU	26
7	RODINA A ORIENTÁCIA MLADÝCH NA POST MATERIALISTICKÉ HODNOTY	32
8	VŠEOBECNÉ POSTOJE A HODNOTY MLADÝCH ĽUDÍ: PRÍKLON K INDIVIDUALIZMU	40
9	POLITICKÉ POSTOJE A PARTICIPÁCIA	40
10	ZÁVER	56
11	POZNÁMKY POD ČIAROU	58
12	LITERATÚRA	60
13	ZOZNAM TABULIEK A OBRÁZKOV	68
14	O FES ŠTÚDIÁCH MLÁDEŽE	70

1

ROZŠÍRENÉ ZHRNUTIE

Táto štúdia sa venuje mladým ľuďom na Slovensku vo veku 15 – 29 rokov. Využíva kvantitatívne aj kvalitatívne dáta zozbierané v roku 2021. Vychádza z reprezentatívneho dotazníkového on-line prieskumu v tejto vekovej skupine (na vzorke 1500 respondentov), z kvalitatívnych hĺbkových rozhovorov (10) a fokusových skupín (3).

10 NAJDÔLEŽITEJŠÍCH VÝSKUMNÝCH ZISTENÍ

- Podiel mladých ľudí v slovenskej spoločnosti kontinuálne klesá a Slovensko má v komparácii s ostatnými krajinami V4 a pobaltskými štátmi najvyššie zastúpenie mladých ľudí, ktorí žijú v rurálnom prostredí, čo sa čiastočne odráža na ich postojoch, najmä príklonom ku konzervativizmu a nacionalizmu.
- Slovensko patrí v EÚ medzi krajiny, v ktorých dochádza k oneskorenému osamostatňovaniu sa mladých ľudí (efekt „mama hotel“) a zároveň k odďaľovaniu zakladania rodín. Tieto trendy súvisia s ekonomickou nesamostatnosťou a nedostupnosťou bývania pre mladých ľudí. K odďaľovaniu zakladania rodín navyše prispieva aj hodnotový posun smerom k individualizmu, sekularizácii a post-materiálnym hodnotám.
- Mladí ľudia na Slovensku inklinujú skôr k individuálnym než sociotropným postojom a hodnotám. Aktivizmus zameraný na spoločnosť patrí medzi aktivity, na ktorých mládeži záleží najmenej, a do ktorých sa poväčšine nezapájajú.
- Slovenský vzdelávací systém dosahuje v mnohých mäkkých (prieskumných) aj tvrdých (administratívnych) ukazovateľoch najhoršie výsledky v regióne strednej a východnej Európy a vnímanie kvality vyučovania študentmi aj ich rodičmi sa počas pandemického obdobia (v dôsledku on-line výučby) ešte zhoršilo.
- Nezamestnanosť mladých na Slovensku bola ešte do roku 2019 najvyššia spomedzi sledovaných krajín. V komparatívnej perspektíve V4 a pobaltských štátov je na Slovensku najviac mladých ľudí vo verejnom sektore (o 50 percent viac, než by si želalo); najviac ľudí, ktorí pracujú mimo vyštudovaný odbor a zároveň sú na svoje pozície prekvalifikovaní. To naznačuje značný nesúlad medzi vzdelávacím systémom a ponukou na trhu práce, ktorý nie je schopný ponúknuť adekvátne uplatnenie mladým ľuďom pri prechode zo školského systému.
- Túžba po živote v zahraničí nie je na Slovensku výrazne odlišná od zvyšku regiónu, čo je vzhľadom na počty mladých ľudí, ktorí v minulosti odišli zo Slovenska, mierne prekvapivé. Prírodzene je pre najväčší podiel mladých ľudí v prípade mobility najpreferovanejšia Česká republika, kde je minimálna jazyková či kultúrna bariéra. Celkovo sú najväčšími motivátormi emigrácie ekonomické faktory: v prvom rade všeobecnejšie vnímaný ekonomický blahobyť, ale tiež lepšia šanca uplatniť sa na trhu práce. Silný vplyv na túžbu opustiť krajinu má aj negatívne vnímanie korupcie a politickej klímy.
- Do popredia záujmu mladých ľudí sa v poslednom období dostávajú problémy ako klimatická zmena či spoločenská nespravodlivosť, ktoré majú šancu pritiahnúť mladých ľudí k záujmu a podieľaní sa na riešení celospoločenských problémov (obrátiť ich pozornosť na sociotropné ciele).

- Po voľbách 2016 prevládala obava z radikalizácie mladých ľudí, pretože najmä vďaka ich podpore sa do parlamentu prvýkrát v histórii samostatného Slovenska dostala krajne pravicová politická strana. Po piatich rokoch však vidíme zvrät v politických preferenciách mladých ľudí, ktoré sú naklonené skôr liberálno-progresívnym politickým silám. Podiel mladých ľudí, ktorí by v lete 2021 volili pravicový extrém je dokonca nižší, než ukazujú prieskumy verejnej mienky na dospelej populácii.
- Napriek poklesu podpory pre reprezentantov extrémnej pravice, pokiaľ ide o postoje mladých ľudí na Slovensku, stále možno pozorovať pomerne veľkú časť mladej populácie naklonenú nacionalistickým a xenofóbnym postojom. Aj keď mladí samých seba vnímajú ako tolerantnejšiu generáciu, platí to skôr pri etnických menšinách. Pokiaľ ide napríklad o práva sexuálnych menšín, naše zistenia poukazujú len na mierne tolerantnejšie postoje v porovnaní s celkovou populáciou.
- Mladí ľudia sú v skúmanom regióne jednoznačne najnegatívnejšie naladení voči Európskej únii. Najviac mládeže práve na Slovensku by hlasovalo za vystúpenie z EÚ, medzi mladými na Slovensku je najvyššia nedôvera k EÚ, a na Slovensku ako v jedinej skúmanej krajine prevláda negatívne hodnotenie vplyvu členstva na politický systém.

5 TOP POLITICKÝCH ODPORÚČANÍ

- V krajine ako je Slovensko, kde starnutie populácie predstavuje reálny problém, je potrebné vytvárať podmienky, ktoré by uľahčovali mladým ľuďom založiť si rodinu už v mladom veku. Keďže hodnota manželstva a rodiny je uznávanou medzi mladými ľuďmi, vláda by sa mala zamerať na politiky zlepšujúce materiálne zabezpečenie pre štart rodinného života. Mala by preto podporovať najmä dostupné nájomné bývanie a aktívnu politiku zamestnanosti pre mladých.
- V súlade so zisteniami medzinárodných organizácií odporúčame posilniť spoločenské postavenie učiteľov, ktoré je na Slovensku jedným z demotivujúcich faktorov pri zvažovaní zamestnania v školstve. Nízko motivovaný učiteľský zbor má totiž negatívny vplyv na kvalitu vzdelávacieho systému, ktorá je už dnes hodnotená ako jedna z najnižších v skúmaných krajinách.
- V snahe integrovať mladých ľudí na trh práce čo najviac, a zabezpečiť nielen ich umiestnenie, ale aj spokojnosť s pracovnou pozíciou, sú nevyhnutné zmeny vo vzdelávacom systéme a nastavení trhu práce, najmä v pružnejšej adaptácii študijných odborov na aktuálny vývoj pracovných pozícií v súkromnom sektore. Slovenské školstvo vyžaduje väčšiu flexibilitu a inovatívnosť v zavádzaní nových študijných odborov.
- Nízka miera sociotropnej orientácie mladých ľudí môže mať negatívny dopad na demokratický vývoj v budúcnosti, preto odporúčame kultivovať vnímanie potreby orientácie mladých ľudí nielen na seba samých a individuálny úspech či spokojnosť. Výchova k občianstvu a orientácia na posilňovanie vzájomných interakcií členov spoločnosti je u mladých ľudí na Slovensku potrebná a zvýšená pozornosť by mala byť venovaná aj aktivitám, ktoré vo väčšej miere vtahujú mladých ľudí do života spoločnosti.

- Je potrebné v spoločenskej a politickej debате venovať dostatok pozornosti témam, ktoré považujú mladí ľudia za problematické a majú celospoločenský dopad (ako napr. boj s klimatickou krízou) a cez tieto témy realizovať premostenia k mladým ľuďom, ktoré im poskytnú väčší priestor pre angažovanie sa v politickom dianí krajiny, čím posilníme ich občiansku kompetentnosť.

ÚVOD

Táto štúdia je zameraná na mladých ľudí na Slovensku a mapuje ich postoje, hodnoty a názory v roku 2021. Je súčasťou širšieho medzinárodného výskumu, ktorý prebiehal v regióne V4 (Česká republika, Maďarsko, Poľsko, Slovensko) a pobaltských štátov (Estónsko, Litva, Lotyšsko). Hlavným cieľom výskumného projektu bolo identifikovať, popísať a analyzovať postoje a vzorce správania mladých ľudí v súčasnej dobe. Projekt realizoval Friedrich Ebert Stiftung (FES) a nadviazal na predchádzajúce výskumy (2018-19; 2016; 2014-15) zamerané na mladých ľudí v regiónoch juhovýchodnej Európy a krajín strednej a západnej Ázie.

V poslednej dekáde sa upriamila pozornosť Európskej únie aj jednotlivých členských štátov na mladých ľudí najmä v súvislosti so špecifickými problémami, ktorým táto generácia čelí – nedostatku pracovných miest, nárastu extrémizmu a v súčasnosti aj dopadom pandémie. Vďaka intervencii Európskej únie a špecifickým mechanizmom podpory pracovných miest pre mladých ľudí sa podarilo zredukovať nezamestnanosť mladých v EÚ z rekordných 24,4 percent v roku 2013 na úroveň 14,9 percent v roku 2019 a v podpore zamestnanosti mladých EÚ pokračuje aj naďalej; stala sa súčasťou aj Plánu obnovy pre Európu. Navyše, EÚ vyhlásila rok 2022 za „Rok mládeže“ v snahe „posilniť hlas mladých“ a upriamiť pozornosť na dôležitú rolu mladých ľudí pri „budovaní lepšej budúcnosti – zelenej, inkluzívnejšej a digitálnejšej“ (#EuropeanYearOfYouth).

Zaostrené na mladých má aj táto štúdia, ktorá sa práve prostredníctvom empirického výskumu snaží lepšie pochopiť a verejnosti priblížiť postoje mladých ľudí a ich subjektívne prežívanie problémov súčasnej doby. K zberu empirických dát v každej zo siedmich krajín zapojených do výskumu v roku 2021 bol použitý rovnaký, štandardizovaný dotazník doplnený o otázky špecifické pre každú krajinu. Takýto postup umožnil komparáciu zistení naprieč regiónom. Popri analýze empirických dát zo Slovenska, tak táto štúdia využíva aj porovnania so susednými krajinami či Pobaltím, ak sú výskumné zistenia zaujímavé z komparatívnej perspektívy. Dokument je doplnený aj o dáta z iných výskumov či úradných zdrojov, napr. Eurostat, Eurobarometer, zistenia Štatistického úradu SR, OECD a iné.

Štúdia sa venuje rôznym aspektom života mladých vrátane hodnotovej orientácie, postojov a skúseností mladých ľudí na Slovensku v oblastiach ako je vzdelávanie, zamestnanosť, politická participácia, vzťahy v rodine či očakávania do budúcnosti.

3

METODOLÓGIA ZBERU ÚDAJOV

Zber terénnych údajov v obidvoch fázach výskumu – kvalitatívnej aj kvantitatívnej – zabezpečovala na Slovensku agentúra Ipsos.

KVALITATÍVNY PRIESKUM

Kvalitatívna práca v teréne pozostávala z n=10 hĺbkových rozhovorov a n=3 fokusových skupín. Pre cieľové skupiny sme vykonali vekové rozdelenie, aby sme čo najlepšie zobrazili relevantné životné okolnosti:

- 14 - 18 rokov: stredoškolské vzdelanie, maturita a prvé rozhodovacie procesy týkajúce sa výberu budúceho vzdelania a povolania
- 19 – 24 rokov: volebný vek, prvé kroky k väčšej nezávislosti odťahovaním sa z domu rodičov
- 25 - 29 rokov: ukončenie vysokej školy, vstup na trh práce a začiatok plánovania rodičovstva

V rámci vzorky sme zvolili kombináciu pohlavia, životnej situácie a vzdelania/pracovného postavenia. Okrem hlavného mesta Bratislavy boli do výberu zaradené ďalšie výberové miesta (zo Zvolena, Prievidze a Banskej Bystrice), aby reprezentovali rôzne regióny krajiny, a tiež chudobnejšie okresy.

Kvalitatívny zber dát v teréne prebiehal medzi 26. a 29. aprílom 2021. Všetky rozhovory a fokusové skupiny sa uskutočnili online prostredníctvom platformy MS Teams. Priemerná dĺžka rozhovorov bola 70 minút a priemerná dĺžka fokusových skupín bola 120 minút. Všetci účastníci podpísali súhlas s ich účasťou a ochranou údajov. Každý rozhovor a každá cieľová skupina boli zaznamenané vo forme videonahrávky a bol vytvorený prepis.

KVANTITATÍVNY PRIESKUM

Cieľovou populáciou pre Slovensko boli všetci občania Slovenska vo veku 14 až 29 rokov, ktorí majú prístup na internet a ovládajú slovenský jazyk. Vzorka 1 500 respondentov bola vybratá z Ipsos Online Access Panel. Výber vzorky bol kvótny s ohľadom na vek, pohlavie a región tak, aby sa dosiahla vzorka, ktorá odráža cieľovú populáciu s ohľadom na vyššie uvedené charakteristiky. Tieto centrálné socio-demografické údaje boli vopred definované, takže respondentov bolo možné zacieliť priamo prostredníctvom e-mailu.

Zber údajov sa uskutočnil medzi 10. 6. 2021 a 20. 7. 2021. Dotazník poskytla Nadácia Friedricha Eberta v angličtine a do slovenčiny ho preložila spoločnosť Ipsos. Prieskum mal konečnú strednú dĺžku 19 minút. Hoci vzorka bola starostlivo zostavená tak, aby vyhovovala populačným vrstvám podľa veku, pohlavia a regiónu, predsa len sa vyskytli určité menšie odchýlky od optimálnej štruktúry. Vážením sa štruktúra neváženej vzorky prispôsobila oficiálnym údajom o veku, pohlaví a regiónu.

SEGMENTY MLÁDEŽE

Agentúra Ipsos okrem zberu dát pripravila aj segmentáciu mládeže v skúmaných krajinách. Za využitia pokročilých štatistických metód, a založené na rôznych postojoch a názoroch, vzniklo šesť odlišných segmentov mládeže.

NOVÍ LIBERÁLI

Respondenti v tomto segmente sú nadpriemerne finančne zabezpečení, vysoko vzdelaní (a zároveň aj vysoko hodnotia vzdelanie) a žijú v mestských oblastiach. Pracujú prevažne v súkromnom sektore a v priemere sú bez vyznania. Ich pohľad na situáciu v krajine, ale tiež aj na vlastný život je skôr pozitívny, a je skôr nepravdepodobné, že by mali chuť emigrovať. Ak sa niečoho v budúcnosti obávajú, tak je to najviac odchod kvalifikovanej pracovnej sily z krajiny, nízke mzdy a dôchodky a klimatické zmeny.

REMESELNÍCI BEZ NÁDEJE

Ľudia v tomto segmente sú väčšinou muži, žijú skôr vo vidieckych oblastiach a žijú sami. Ich úroveň vzdelania je v porovnaní s ostatnými skupinami najnižšia a s najväčšou pravdepodobnosťou prežívajú finančné ťažkosti. Ich pohľad na život je dosť pesimistický: myslia si, že ich život sa nezlepší, práve naopak, skôr sa zmení k horšiemu. Sú otvorení emigrácii.

DEZORIENTOVANÍ

Mladí v tomto segmente patria do nižšej vekovej kategórie a bývajú na vidieku. Nadpriemerne sú v nej zastúpení žiaci, ktorí sú ešte na strednej škole. Prejavujú obavy v témach, o ktorých sa v súčasnosti diskutuje v médiách, ako je pandémia COVID-19, nízke mzdy a dôchodky, imigrácia či teroristické útoky. Vo všeobecnosti sa zdá, že sa o politiku skôr nezaujímajú a nie sú o nej informovaní. Zatiaľ, pravdepodobne aj kvôli nižšiemu veku, nemajú jasné názory a konzistentné súbory presvedčení.

ĽAVICOVÍ INTERNACIONALISTI

V tejto skupine sú nadpriemerne zastúpené ženy, žijúce v mestách a študujúce na univerzite. Respondenti z tejto skupiny najviac zo všetkých odkladajú rodičovstvo na neskôr. Ich pohľad na budúcnosť ich krajiny je pozitívny, ale zároveň vyjadrujú túžbu emigrovať. Nadpriemerne sa obávajú širších spoločenských problémov, akými sú sociálna nespravodlivosť, korupcia, oslabenie demokracie a predovšetkým zmena klímy.

TRADICIONALISTI

Respondenti z tohto segmentu majú pravdepodobne nízku úroveň vzdelania a majú problémy s financiami. Často žijú so svojím partnerom a/alebo deťmi. Pravdepodobne nepracujú v oblasti, ktorú vyštudovali, a nie sú spokojní so svojím vzdelaním. Ich výhľad do budúcnosti (ako ich vlastnej, tak aj ich krajiny) je negatívny.

KONZERVATÍVNI NACIONALISTI

Účastníci tejto skupiny sú väčšinou muži vo veku 25 a viac rokov. S najväčšou pravdepodobnosťou budú ženatí s deťmi, pričom manželstvo a rodinný život považujú za jednu z najvyšších hodnôt. Z hľadiska finančného zabezpečenia sú niekde v priemere spoločnosti, ich pohľad na život je skôr pozitívny a nemajú v úmysle emigrovať. Nadpriemerne v tejto skupine dominujú z hľadiska vierovyznania katolíci

GRAF 3.1: PODIEL JEDNOTLIVÝCH SEGMENTOV NA SLOVENSKU

Zdroj: FES Youth Study 2021

Akékoľvek rozdiely v prezentácii vyplývajú z toho, že nie je zobrazené desiatinné číslo.

4

DEMOGRAFICKÉ CHARAKTERI- STIKY A TRENDRY

POPULAČNÉ TRENDRY V SLO- VENSKEJ SPOLOČNOSTI

V posledných desaťročiach sa **významným demografickým trendom na Slovensku stalo starnutie populácie**. To so sebou prináša aj viaceré výzvy v oblasti verejných politík (najmä tlak na dôchodkový systém, zdravotníctvo a systém sociálneho zabezpečenia).

Podľa niektorých prognóz do roku 2060 sa počet seniorov v slovenskej populácii takmer zdvojnásobí a celkový úbytok ľudí v produktívnom veku (20 – 64 rokov) bude okolo 28 percent (Vaňo 2019). Tento trend je sprevádzaný **stabilným poklesom podielu mladých ľudí v spoločnosti** (pozri tabuľka 4.1). Napríklad, v roku 2020 bolo na Slovensku o viac než 11 percent menej ľudí vo vekovej skupine 0 - 29 rokov v porovnaní so situáciou na začiatku milénia a z hľadiska dlhodobých trendov je postupný pokles kontinuálne prítomný. Niektoré projekcie očakávajú do roku 2050 pokles podielu ľudí do 30 rokov v slovenskej spoločnosti až na úroveň 27 percent (Vaňo, Jurčová, Mészáros 2002).

TABUĽKA 4.1: OBYVATELSTVO DO 30 ROKOV V SR

Rok	Celková populácia SR	Podiel ľudí do 30 rokov (%)
1996	5,373,793	45.92
2000	5,402,547	44.23
2004	5,382,574	42.33
2018	5,450,421	33.12
2020	5,458,827	32.55

Zdroj: Štatistický úrad SR 2021a

Ako uvádzajú štatistiky na Slovensku, dlhodobý pokles pôrodnosti a zvýšená mortalita súvisiaca so starnutím obyvateľstva mali za následok aj znižovanie prirodzeného prírastku obyvateľstva, až do tej miery, že v rokoch 2001 - 2003 došlo k prirodzenému úbytku obyvateľov, teda menej

ľudí sa narodilo než zomrelo. Po sedemnástich rokoch sa tento jav v roku 2020 opäť zopakoval a na Slovensku zomrelo o 2439 ľudí viac než sa narodilo. Napriek tomu, že negatívne saldo bolo spôsobené vyššou úmrtnosťou v dôsledku pandémie COVID-19, reprodukčné trendy nie sú pozitívne. Aktuálne už tretí rok po sebe zaznamenáva Slovensko pokles živonarodených detí. **Celkový rast počtu obyvateľov na Slovensku teda nie je spôsobený nárastom počtu detí, ale migráciou**, keď v posledných rokoch počet ľudí, ktorí sa usadili v SR je vyšší než tých, ktorí natrvalo z krajiny emigrovali. (Štatistický úrad 2021b)

CHARAKTERISTIKY MLADEJ GENERÁCIE

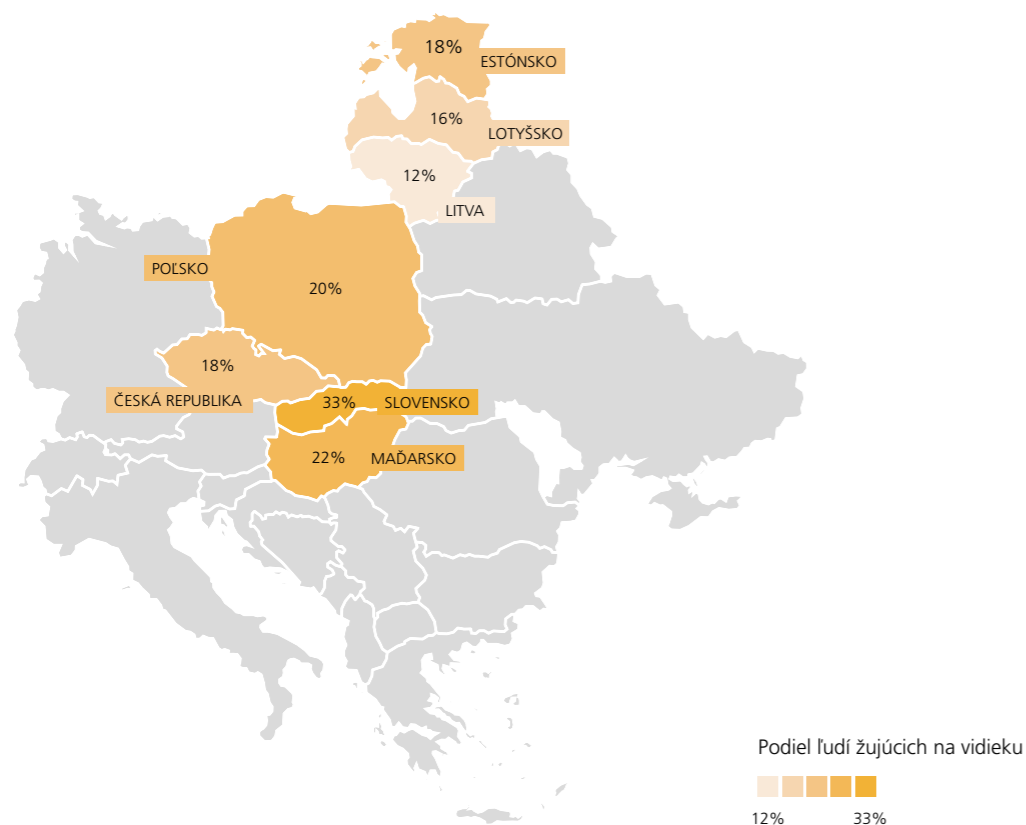
Mladí ľudia na Slovensku, ktorí sú cieľovou skupinou tejto štúdie (teda vo veku 14 – 29 rokov) tvoria podľa posledných dostupných dát necelých 17 percent populácie (Štatistický úrad 2021a). **Väčšina z nich žije v spoločnej domácnosti s rodičmi alebo jedným rodičom**. Táto situácia je odlišná len vo vekovej kategórii 25 – 29 rokov, kde 11 percent žije samostatne a 54 percent v domácnosti s partnerom/manželom (FES Youth Study 2021). Detailnejšie sa tejto téme venujeme v kapitole 7.

Zaujímavým údajom o živote mladých ľudí na Slovensku je aj najvyššie dosiahnuté vzdelanie ich rodičov, nakoľko to môže ovplyvniť nielen celkový príjem domácnosti, socioekonomickú mobilitu, ale aj podporu pre vzdelávanie a pokračovanie v štúdiu, ktorú mladí ľudia dostanú od svojich rodičov (Zwysen 2016). Podľa zistení nášho výskumu, je na Slovensku najvyššie dosiahnuté vzdelanie u matky najčastejšie stredoškolské vzdelanie s maturitou, ktoré tvorí prípravu na vysokoškolské štúdium (46 percent). V tomto ukazovateli dosiahlo Slovensko prvú priečku medzi krajinami V4, pričom v ostatných krajinách je najčastejšie zastúpené vzdelanie učňovského typu alebo stredné odborné školy. Podobný typ najvyššie dosiahnutého vzdelania dominuje aj pokiaľ ide o vzdelanie otca, pričom spomedzi vyšehradských krajín má Slovensko najnižší podiel tých, ktorí ukončili vysokoškolské vzdelanie prvého alebo druhého stupňa (kumulatívne len 19 percent, pričom priemer V4 je 22 percent).

Vnímanie sociálnej situácie vlastnej domácnosti je na Slovensku porovnateľné s ostatnými krajinami v regióne V4. **Väčšina mladých ľudí na Slovensku považuje finančnú situáciu svojej rodiny za dobrú.** Príjem domácnosti im dovoľuje kúpu vecí, ktoré potrebujú pre bežnú spotrebu (27 percent), príp. aj drahšie výrobky, akými sú biela či čierna technika (44 percent). Pre väčšinu je však zároveň zložité kúpiť drahé tovary ako napr. auto alebo byt. (FES Youth Study 2021)

V čom sa Slovensko odlišuje od ostatných krajín V4, ale aj pobaltských štátov, je charakter sídla, v ktorom väčšina mladých ľudí žije. **Na Slovensku je najvyšší podiel (až 43 percent) mladých ľudí, ktorí deklarovali, že žijú vo vidieckom alebo skôr vidieckom než mestskom prostredí** (porovnaj graf 4.1). To má vplyv na ich každodenný život, postoje a možnosti, ktoré majú mladí ľudia k dispozícii.

GRAF 4.1: **PODIEL MLADÝCH ĽUDÍ VO VIDIECKYCH SÍDLACH**

Zdroj: FES Youth Studies 2021
Akékoľvek rozdiely v prezentácii vyplývajú z toho, že nie je zobrazené desiatinné číslo.

Na Slovensku sú podľa rôznych analýz stále prítomné **veľké regionálne rozdiely**, ktoré sa odrážajú celkovo v socioekonomickom rozvoji regiónov. Zatiaľ, čo okolie Bratislavy ako najväčšieho a hlavného mesta krajiny patrí medzi najprosperujúcejšie regióny EÚ (dosahuje 162 percent priemeru EÚ) v ukazovateli HDP na obyvateľa, ostatné regióny SR dosahujú najviac 50 - 65 percent priemeru EÚ. Taktiež, **kým miera nezamestnanosti mladých ľudí v bratislavskom regióne nedosahuje úroveň ani jedného percenta, v najrurálnejších regiónoch dosahuje úroveň 13,2 (Stredné Slovensko) či dokonca 24,8 percent (Východné Slovensko), čo je niekoľkonásobne viac než je miera nezamestnanosti celkovej populácie v danom regióne** (Eurostat 2019). Niektoré reprezentatívne prieskumy navyše poukazujú aj na hodnotovú a postojovú odlišnosť mládeže vzhľadom na charakter sídla, v ktorom žije. Podľa zistení Rady mládeže Slovenska (2020), **mladí ľudia na vidieku sa strávia inakosti a majú negatívnejšie postoje než ich rovesníci z urbánneho prostredia nielen k cudzincom a homosexuálom, ale aj k liberálom.** Zároveň sú zhovievavejší voči antidemokratickým stranám a menej sa zúčastňujú občianskych aktivít (ako napr. pochody, protesty či demonštrácie), čo môže súvisieť s nižšou dostupnosťou takýchto aktivít v sídlach vidieckeho charakteru.

HLAVNÉ ZISTENIA

- Demografické trendy poukazujú na starnutie populácie, ktoré je sprevádzané klesajúcou natalitou na Slovensku. V posledných desaťročiach zaznamenávame nárast počtu obyvateľov v krajine aj vďaka imigrácii cudzincov do krajiny.
- Mladí ľudia na Slovensku sú z hľadiska spokojnosti s finančnou situáciou domácností, v ktorých žijú, či vzdelanostným statusom rodičov, porovnateľní s mládežou ostatných krajín V4. Odlišnosť spočíva najmä v tom, že Slovensko má najvyššie zastúpenie mladých ľudí, ktorí žijú v rurálnom prostredí.

ODPORÚČANIA

- Vzhľadom na starnutie populácie je potrebné aj naďalej podporovať politiky podporujúce mladé rodiny a matky s deťmi, avšak nielen formou jednorazového príspevku pri narodení dieťaťa, ale najmä verejnými politikami uľahčujúcimi súbeh starostlivosti o deti a zamestnania (napr. pred primárna školská starostlivosť).
- Vzhľadom na populačné trendy je potrebné rátať do budúcnosti s imigráciou na Slovensko ako javom, ktorý bude bežnou súčasťou každodenného života. A preto je potrebné zvyšovať akceptáciu cudzincov zo strany domáceho obyvateľstva (obzvlášť pracovať s xenofóbnymi postojmi mladých ľudí), ale aj zlepšiť integračné politiky štátu.

5

MLADÍ ĽUDIA A VZDELÁVANIE

Školstvo a školský systém je pomerne zložitá oblasť verejnej politiky s relatívne veľkým množstvom aktérov, a tiež mladých ľudí, ktorí sú jej súčasťou. Na Slovensku tvorilo v roku 2020 žiacku a študentskú populáciu 856 288 osôb, a to od materských po vysoké školy. Z toho viac než polovicu tvorili žiaci základných škôl (Štatistický úrad 2021c).

Oblasť vzdelávania je spomedzi študovaných tematických oblastí hodnotená najhoršie, a to tak v rámci prieskumných údajov medzi mladými ľuďmi, ako aj z pohľadu viacerých „tvrdých“ údajov. V mnohých ukazovateľoch dosahuje slovenský vzdelávací systém najhoršie výsledky spomedzi krajín strednej a východnej Európy.

Testovanie PISA 2018, posledné dostupné v čase vydania tejto štúdie, jednoznačne kladie Slovensko na posledné priečky v teste čitateľskej gramotnosti a v teste vedomostí v oblasti vedy. V matematických zručnostiach predbehli slovenskí žiaci svojim priemerom rovesníkov z Maďarska a Litvy (tabuľka 5.1).

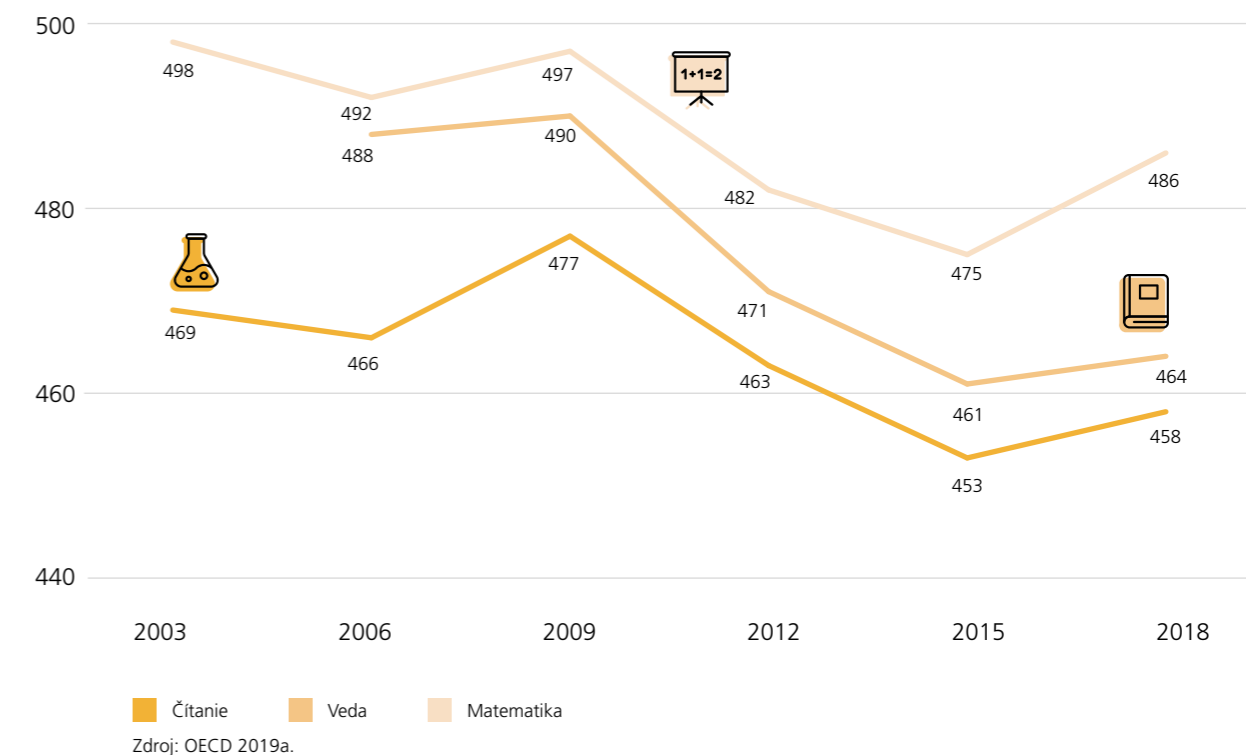
TABUĽKA 5.1: VÝSLEDKY TESTOVANIA PISA 2018

Krajina	Čítanie	Matematika	Veda
Estónsko	523	523	530
Poľsko	512	516	511
Česká republika	490	499	497
Lotyšsko	479	496	487
Maďarsko	476	481	481
Litva	476	481	482
Slovensko	458	486	464

Zdroj: OECD 2019a.

Vývoj výsledkov testovania PISA od roku 2003, kedy sa Slovensko prvý krát zapojilo, naznačuje dlho dobejší problém vzdelávacieho systému. Medzi rokmi 2003 a 2009 boli výsledky žiakov v hlavných oblastiach relatívne stabilné, avšak po roku 2009 badať výrazný pokles vo všetkých troch ukazovateľoch. Iba v roku 2018 sa priemerný počet bodov opäť dvihol, avšak tento nárast je veľmi mierny, a v žiadnom prípade nedosahuje úrovne z dekády 2000 - 2010.

GRAF 1: VÝSLEDKY TESTOVANIA PISA OD ROKU 2003

Systémové problémy ukazujú aj ďalšie vybrané ukazovatele, ktoré je možné porovnať na úrovni Európskej únie. Podľa hodnotenia vzdelávacích systémov v správe OECD (2019b) malo Slovensko zapojených do predškolského vzdelávania najmenší podiel detí v celej EÚ (78,2 percent detí vo veku nad štyri roky v 2017). Práve predškolské vzdelávanie je často kľúčové pri zlepšovaní vzdelávacích výsledkov na ďalších stupňoch škôl (Karoly, Kilburn a Cannon 2006).

Problém má krajina veľmi pravdepodobne aj na strane učiteľov. Iba 4,5 percent z nich si na Slovensku myslí, že učiteľská profesia je v spoločnosti vážená, čo je tiež najmenej v celej EÚ (priemer v únii je 17,7 percent). Zároveň existuje aj v odbornej literatúre zadokumentované silné podozrenie, že pedagogické odbory na vysokých školách na Slovensku sú do veľkej miery len ľahkou cestou, ako sa dostať k vysokoškolskému titulu, bez ambície zamestnať sa v odbore (Santiago a kol. 2016).

Situáciu a vnímanie kvality školstva ilustruje aj odpoveď respondentky v kvalitatívnom prieskume (ktorý je súčasťou prieskumu FES Youth Study 2021) na otázku, čo by sa malo zlepšiť na Slovensku v najbližších desiatich rokoch:

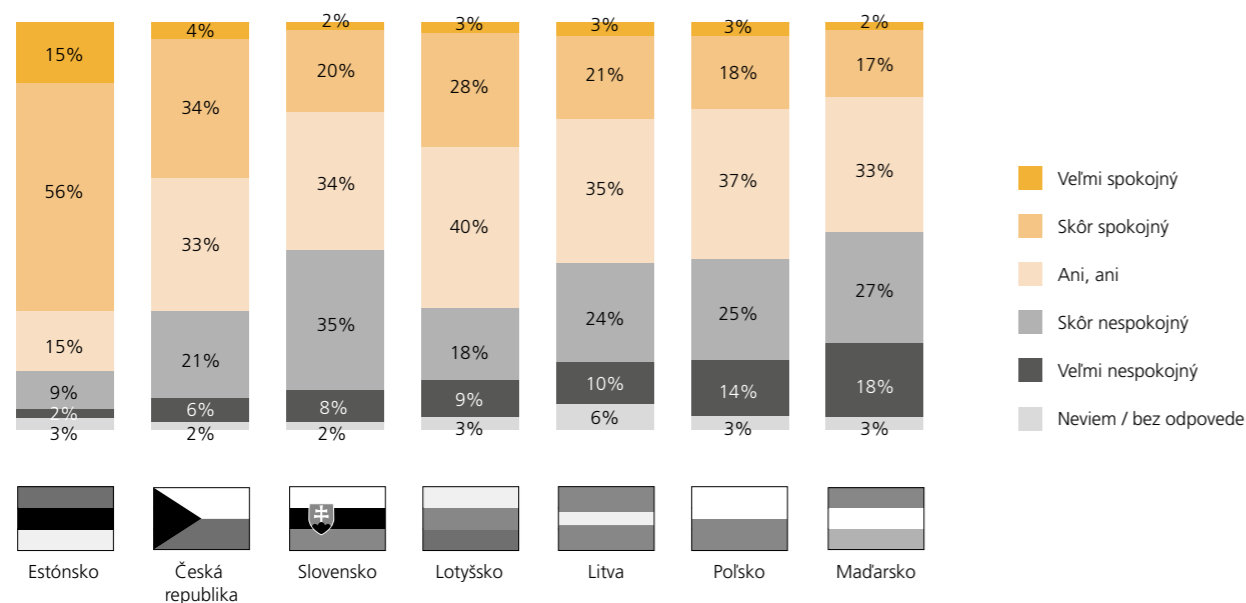
„Určite [by malo byť] lepšie zdravotníctvo, a aj školstvo, lebo to je v dosť zlom stave. Lebo aj tatino, on chvíľu učil, ale je taký že nie, že on sa tam nevráti. ... Aby aj pri učiteľoch platilo, že ľudia robia to, čo ich baví, a nie do čoho sú nútení.“

(ID2, 17 rokov)

VNÍMANIE SÚČASNÝMI ŠTUDENTMI

Spokojnosť s kvalitou vzdelávania na Slovensku je relatívne nízka. Ak by sme brali do úvahy oba negatívne odpovede (skôr aj veľmi nespokojní), tak spomedzi siedmich skúmaných krajín sú mladí Slováci druhí najmenej spokojní (43 percent uviedlo, že sú nespokojní), vyššia nespokojnosť bola len medzi mládežou v Maďarsku (45 percent). Výrazne sa od všetkých krajín odlišuje Estónsko, ktoré nielenže má spokojnú väčšinu mladých ľudí (71 percent), ale aj s výrazným náskokom pred druhou Českou republikou (38 percent). Na Slovensku sa prítomnosť so školstvom takmer nijako nelíši medzi jednotlivými skupinami, a približne rovnako nespokojní sú už 15-roční respondenti, ako aj mladí ľudia nad 25 rokov.

GRAF 5.2: SPOKOJNOSŤ SO VZDELÁVACÍM SYSTÉMOM

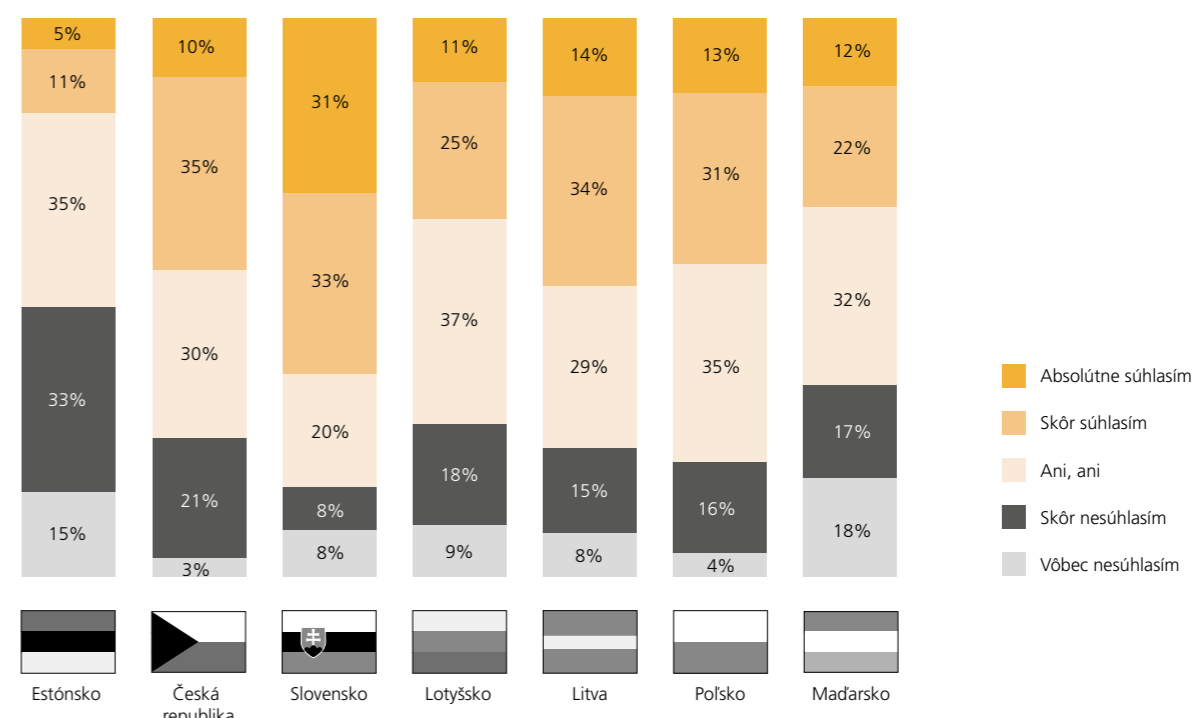

Zdroj: FES Youth Study 2021

Akékolvek rozdiely v prezentácii vyplývajú z toho, že nie je zobrazené desiatinné číslo.

Prítomnosť korupcie vo vzdelávacom systéme je ukazovateľom, v ktorom slovenská mládež vidí vzdelávací systém vo svojej krajine jednoznačne najhoršie. Konkrétna otázka v dotazníku sa pýtala na kupovanie známok, resp. skúšok na školách. Takmer tretina mladých ľudí absolútne súhlasí s tvrdením, že existujú prípady kupovania známok a skúšok, pričom ďalšia tretina je tomuto názoru naklonená. Najpozitívnejšie v tomto duchu vnímajú vzdelávací systém mladí ľudia v Estónku (iba 5 percent absolútne súhlasí s tým, že systém je skorumpovaný) a v Českej republike (10 percent).

GRAF 5.3: VNÍMANIE KORUPCIE VO VZDELÁVACOM SYSTÉME

Zdroj: FES Youth Study 2021

Akékolvek rozdiely v prezentácii vyplývajú z toho, že nie je zobrazené desiatinné číslo.

Výrazným zásahom do vzdelávacieho systému bola pandémia COVID-19, ktorá na mnoho týždňov zatvorila školy a prinútila učiteľov aj žiakov prejsť na rôzne formy dištančného vzdelávania, zväčša za využitia online nástrojov. Preto pri hodnotení školského systému sústredíme časť analýzy aj na aspekty dištančného vzdelávania.

PANDÉMIA A VYUČOVANIE ONLINE

Pre väčšinu žiakov a študentov pandémie znamenala výučbu cez internet. Podľa údajov Organizácie spojených národov boli na Slovensku od marca 2020 do marca 2021 zatvorené školy až 38 týždňov (bez započítania prázdnin). Predtým, než sa pozrieme na analýzu toho, ako dištančné vzdelávanie vnímali študenti a žiaci, je nutné uviesť, že z rôznych dôvodov sa online dištančné vzdelávanie nedostalo ku všetkým deťom. Podľa údajov ministerstva školstva bolo približne 128 000 detí bez vyučovania online formou, a z nich 52 000 sa počas obdobia zatvorených škôl nezúčastňovalo vyučovania v žiadnej podobe.

Zo študentov a žiakov, ktorí sa online vyučovania zúčastňovali, iba približne polovica tvrdila, že na to mala plnohodnotné vybavenie (51 percent odpovedí „mám všetko, čo potrebujem“). Hoci ďalšia približne tretina uviedla, že má „celkom dobré“ vybavenie, stále je medzi mladými ľuďmi relatívne veľa takých, ktorých vybavenie nebolo dostatočné.

Práve slovenskí študenti a žiaci sa najviac v rámci vyšehradského regiónu a Pobaltia prikláňali k tomu, že by sa v budúcnosti radšej vzdelávali osobne, v triedach. Absolútny príklon ku kontaktnej výučbe v triedach uviedlo až 23 percent mladých ľudí, pričom druhí v poradí boli mladí ľudia v Česku (19 percent; priemer študovaných krajín bol 16 percent). Korelačná analýza však ukázala, že medzi mierou vybavenia na online výučbu a preferenciou k spôsobu výučby do budúcnosti nie je žiadna súvislosť (korelačný koeficient $r=0,04$).

Zaujímavý je aj pohľad na to, koľko času venujú mladí ľudia ktorým aktivitám na internete. Viac ako dve hodiny denne venuje školským aktivitám 25 percent mladých, pričom tento podiel prirodzene klesá s pribúdajúcim vekom. Pracovným alebo iným plateným aktivitám sa viac ako dve hodiny denne venuje 34 percent mladých ľudí, pričom najviac je to vo vyšších vekových kategóriách. Avšak najviac času na internete trávia mladí ľudia na sociálnych sieťach, robí tak až 36 percent ľudí v intenzite dve a viac hodín denne.

Relatívne alarmujúci je pohľad na vekovú skupinu 14 - 18 rokov, ktorú by mali dominantne tvoriť stredoškólači. Dve a viac hodiny denne sa školským aktivitám na internete venovalo 29 percent z nich, zatiaľ čo sociálnym sieťam až 47 percent mladých v tomto veku.

Čas strávený na internete v súvislosti so vzdelávaním pritom nekoreloval s časom tráveným na sociálnych sieťach, ani s vnímanou kvalitou výučby. Avšak našli sme stredne silnú koreláciu medzi počtom hodín, ktoré mladý človek strávil online ako súčasť školskej výuky, s počtom hodín strávených online inými vzdelávacími aktivitami. To naznačuje, že za tým, čo mladý človek na internete prevažne robil, môže byť kvalita školy a pripravenosť učiteľov zvládať a zapájať deti do výuky na diaľku. Školy a učitelia, ktorí túto úlohu zvládli, dokázali nielen kompenzovať plnohodnotne výuku jednotlivých hodín, ale aj zapojiť deti do riešenia úloh, ktoré neboli súčasťou vyučovacej hodiny. Naopak, školy, ktoré základnú časť výuky zvládli horšie, ako naznačujú údaje, nedokázali motivovať mladých ľudí ani do iných so školou súvisiacich či vzdelávacích aktivít.

DIŠTANČNÁ VÝUČBA OČAMI RODIČOV

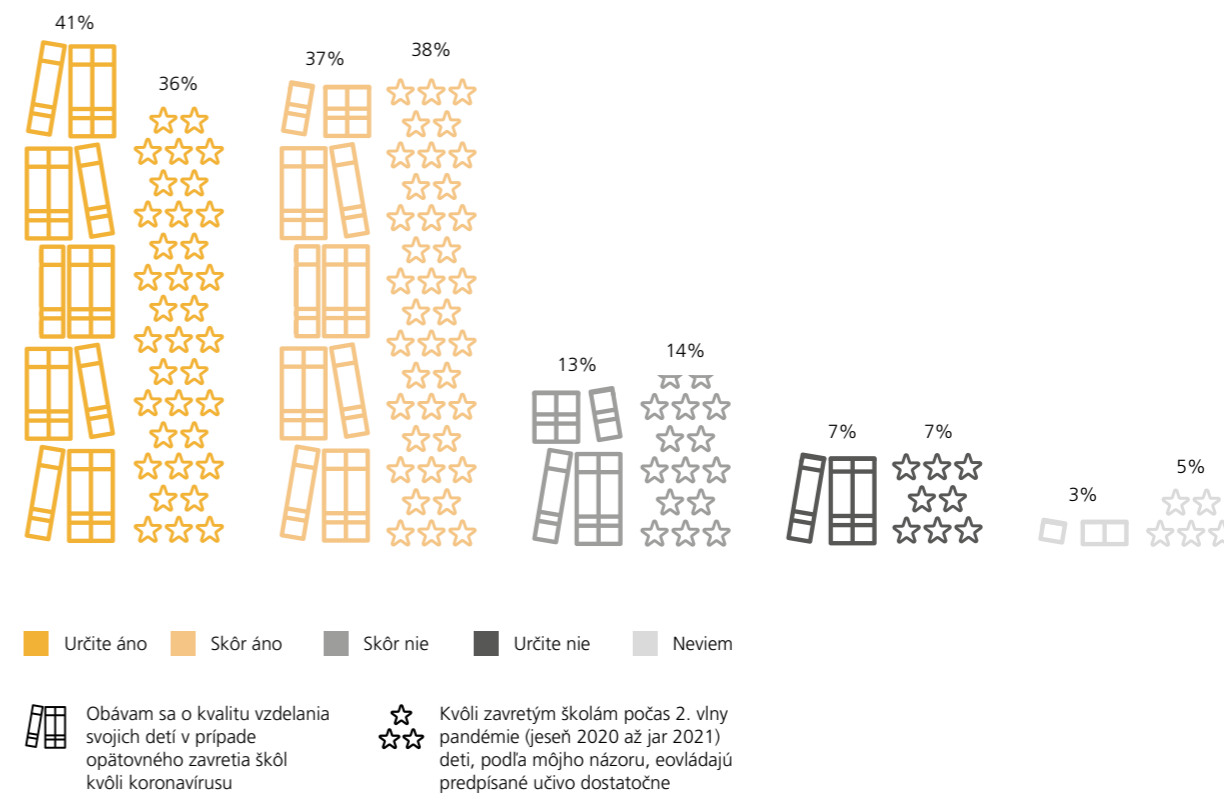
Pri analýze vzdelávacieho systému sa okrem prieskumu medzi mladými ľuďmi pozrieme stručne aj na hodnotenie rodičmi, teda dospelou populáciou. Je to dôležité z viacerých dôvodov, vyzdvihneme dva. Po prvé, zatváranie škôl a prechod na dištančné vzdelávanie ovplyvnilo rodičov, pretože tí museli vyriešiť zosúladienie vlastného denného (zväčša pracovného) režimu s tým, že deti ostali doma. Po druhé, v praxi znamenal prechod na dištančné vzdelávanie aj zvýšený tlak na rodičov, aby sčasti prebrali rolu učiteľa a pomáhali deťom s učením.

Rodičia detí, ktoré si počas pandémie prešli vzdelávaním na diaľku, hodnotili túto skúsenosť značne negatívne. Všeobecne nespokojnosť s online vyučovaním vyjadrila presne polovica rodičov (27 percent málo spokojných a 23 percent nespokojných). Naopak, spokojných bolo iba 15 percent (mimoriadne 2 percentá, veľmi 13 percent), a približne tretina to hodnotila neutrálne.

Dôvodom, pre ktorý prevláda nespokojnosť s online výučbou, je s najväčšou pravdepodobnosťou vnímanie jej kvality. Ako ukazuje graf č. 5.4, takmer tri štvrtiny rodičov si myslia, že ich deti v rámci online vzdelávania neovládajú predpísané učivo dostatočne. Ešte o niečo viac rodičov vyslovilo obavy o kvalitu vzdelania ich detí v prípade, že by sa zopakovalo zatváranie škôl a prechod na online výučbu. Naopak, prevažná časť rodičov nemala obavy pustiť svoje deti do školy v súvislosti s koronavírusom (58 percent).

Pri otázke na možné online vyučovanie v budúcnosti, po skončení pandémie, sa väčšina rodičov vyjadrila proti tejto možnosti (43 percent určite nie, 32 percent skôr nie). Pri tom však platí, že miera odmietania klesá s tým, čím staršie sú deti a čím vyšší stupeň školy navštevujú. Najpriateľnejšia je budúca online výučba pre rodičov tých detí, ktoré chodia na vysokú školu (hoci stále menšina, 38 percent).

GRAF 5.4: VNÍMANIE KVALITY ONLINE VÝUČBY

Zdroj: Omnibusové meranie 2muse, október 2021, prezentované na podujatí 2muse Talks 23.novembra 2021, dostupné na: <https://www.2musetalks.sk/seminar/39>

HLAVNÉ ZISTENIA

- Slovenský vzdelávací systém dosahuje v mnohých mäkkých (prieskumných) aj tvrdých (administratívnych) ukazovateľoch najhoršie výsledky v regióne strednej a východnej Európy, a to vrátane testovania žiakov v rámci PISA.
- Na Slovensku je tiež najvýraznejšie vnímaná korupcia v školstve.
- Počas pandémie trávili stredoškooláci viac času na internete na sociálnych sieťach, než pri aktivitách súvisiacich so vzdelávaním.
- Samotní rodičia hodnotia online výučbu počas pandémie značne negatívne a väčšina z nich tento model do budúcnosti odmieta ako menejcenný z pohľadu kvality vzdelania.

ODPORÚČANIA

- Výrazným problémom v porovnaní s regiónom strednej a východnej Európy je vnímanie kupovania známok a skúšok. Odporúčame zvážiť kroky jednak na úrovni praktickej, aby takéto konanie bolo sťažené, ale aj v rovine komunikačnej, aby bolo čo najviac nežiaduce, a študenti by boli motivovaní ho nahlasovať.
- Odporúčame tiež zvýšiť možnosti zapojenia malých detí do predškolského vzdelávania, a to najmä budovaním dostupných kapacít. Posilnenie pred primárneho vzdelávania by podľa odborných poznatkov mohlo dlhodobo prispieť k lepším výsledkom aj v ďalších stupňoch vzdelávania.
- V súlade so zisteniami medzinárodných organizácií odporúčame posilniť spoločenské postavenie učiteľov, ktoré je na Slovensku jedným z demotivujúcich faktorov pri zvažovaní zamestnania v školstve. Nízko motivovaný učiteľský zbor má totiž negatívny vplyv na kvalitu vzdelávacieho systému, ktorá je už dnes hodnotená ako jedna z najnižších v skúmaných krajinách.

6

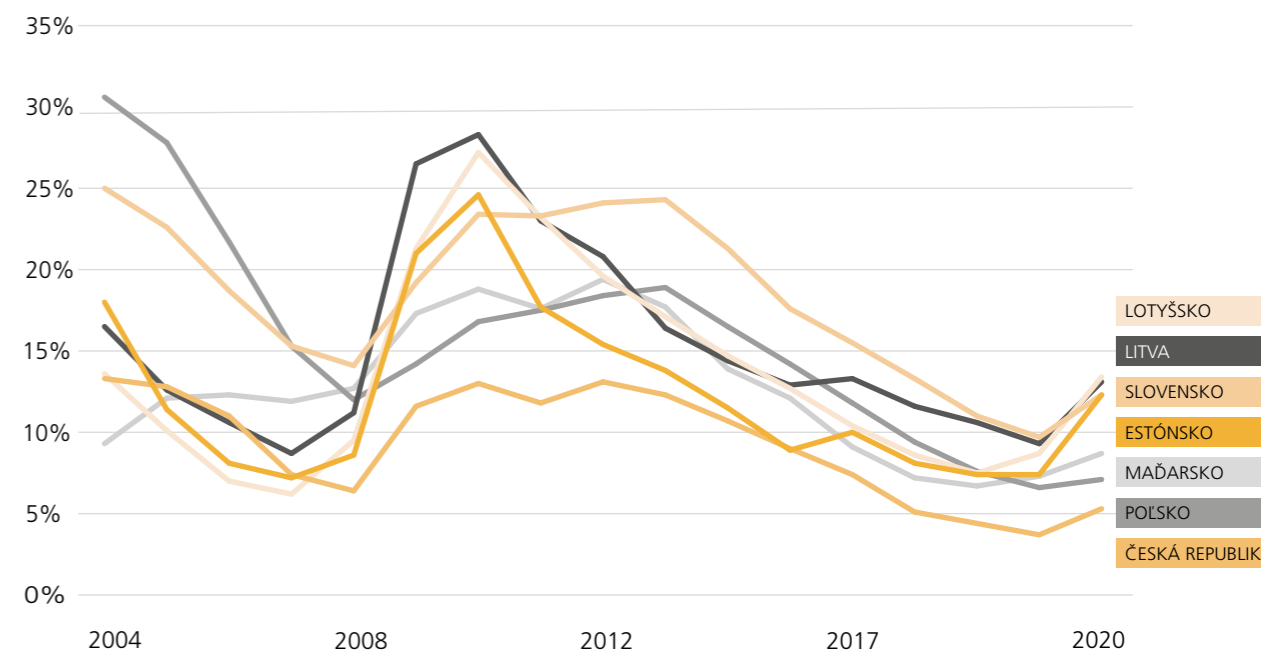
MOBILITA A ZAMESTNANIE MLADÝCH ĽUDÍ NA SLOVENSKU

Prechod medzi školským systémom a trhom práce je jednou z najdôležitejších a prakticky nevyhnutných zmien v životnom cykle človeka. Okrem ekonomických efektov sú preukázané aj negatívne psychologické dopady nezvládnutého prechodu zo školy do zamestnania (Creed, Muller a Patton 2003, Hartnagel a Krahn 1995). Džambazovič (2020) upozorňuje tiež na to, že neúspešný prechod na trh práce má negatívne dôsledky pre celkovú tranzíciu medzi adolescenciou a plnou dospelosťou mladých ľudí.

Podporovať zamestnanosť mladých je preto z hľadiska verejnej politiky legitímnym cieľom. Na národnej úrovni existuje dlhodobo viacero politík zamestnanosti mladých. Európska únia, obzvlášť po tom, čo finančná a hospodárska kríza v rokoch 2008/2009 výrazne zvýšila nezamestnanosť mladých, podporuje zamestnanosť mladých viacerými nástrojmi. V rozpočtovom rámci 2014 - 2020 bolo vyčlenených približne 6,4 miliardy eur na Iniciatívu zamestnanosti mladých (Rada EÚ 2017).

Situácia na trhu práce v regióne vyšehradskej štvorky je nad priemerom Európskej únie, a mierne lepšia ako v pobaltských krajinách. Spomedzi susedných štátov má však Slovensko dlhodobo najvyššiu mieru nezamestnanosti mladých, a ešte pred rokom 2019 aj vyššiu ako tri baltské štáty. Nezamestnanosť mladých pritom v nezanedbateľnej miere v minulosti znižovala aj migrácia do štátov západnej Európy. Slovensko pritom patrilo spolu s Poľskom a Litvou medzi top tri krajiny, z ktorých mladí ľudia odchádzali. Podiel študentov študujúcich v zahraničí sa od konca 90-tych rokov dvadsiateho storočia zvyšoval (Baláž, Williams a Chrančoková 2018), avšak údaje z Európskeho štatistického úradu nasvedčujú, že v uplynulých niekoľkých rokoch došlo k stabilizácii počtu slovenských študentov v krajinách Európskej únie.

GRAF Č. 6.1: VÝVOJ NEZAMESTNANOSTI MLADÝCH, 15-29 ROKOV

Zdroj: Eurostat (2021b)

ZAMESTNANOSŤ A PANDÉMIA

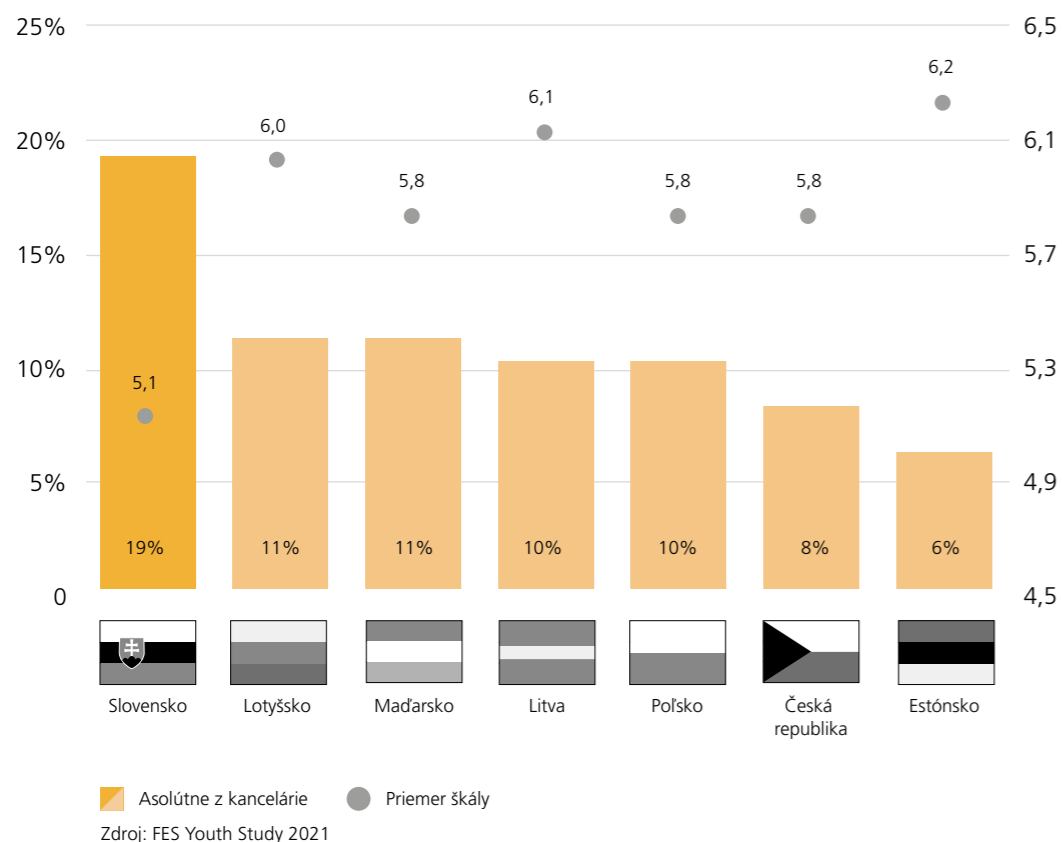
Aj čísla nezamestnanosti mladých naznačujú, že ekonomické dôsledky pandémie zasiahli aj trh práce a ľudí vo veku 15 až 29 rokov. Podľa údajov Eurostatu (2021b) dosiahla na Slovensku v roku 2020 úroveň 12,3 percent, čo je nárast o necelé tri percentuálne body. Prirodzene, ako ukazuje prieskum, pozícia na trhu práce sa výrazne líši v jednotlivých vekových skupinách. V skupine do 18 rokov pozorujeme dve dominantné skupiny – mladých ľudí s príležitostnou prácou (28 percent) a mladých ľudí, ktorí žiadnu prácu nemajú, avšak ju ani nehľadajú. Túto skupinu tvoria pravdepodobne žiaci stredných škôl.

Vo vekovej skupine 19 - 24 ročných má príležitostnú prácu viac ako tretina ľudí (35 percent), a necelá tretina (31 percent) má plnohodnotnú prácu, bez ohľadu

na typ úväzku. V najstaršej vekovej kategórii je príležitostná práca úplne marginálnou záležitosťou (4 percent), dominuje práca na trvalý pracovný pomer (50 percent), alebo iný typ pracovného úväzku (26 percent vrátane živnostníkov).

Jednou z najdiskutovanejších zmien, ktoré priniesla pandémia nového koronavírusu, bola v oblasti zamestnania práca z domu, alebo tzv. home office. Mladí ľudia v celej strednej a východnej Európe sa od seba príliš neodlišovali v tom, ako boli na prácu z domu vybavení. Slováci patrili takmer doslovne k priemeru. **Polovica z pracujúcich mladých tvrdila, že na home office má všetko potrebné vybavenie, a ďalších 29 percent deklarovalo „celkom dobré“ vybavenie na prácu z domu. Na druhej strane to však znamená, že stále viac ako pätina pracujúcich malo do nejakej miery nedostatočné vybavenie na prácu z domu.**

GRAF Č. 6.2: PRÍKLON K PRÁCI Z KANCELÁRIE PO SKONČENÍ PANDÉMIE

Inými slovami, na Slovensku máme najvyšší podiel ľudí, ktorí sú príliš kvalifikovaní vzhľadom na ich súčasnú pracovnú pozíciu (38 percent, priemer ostatných sledovaných krajín je 28 percent).

Dôvodov, prečo je na Slovensku najviac ľudí v strednej a východnej Európe, ktorí pracujú mimo svoj vyštudovaný odbor, môže byť viacero. V rámci analýzy prieskumných údajov sa ako jedno z vysvetlení ponúkla skúsenosť s dobrovoľnou prácou (kam môžeme zaradiť napríklad aj stáž počas štúdia). Z údajov totiž vyplýva, že na Slovensku majú tiež ľudia najmenej skúseností s dobrovoľnou prácou (24 percent, priemer ostatných krajín 32 percent).

Pozreli sme sa len na mladých ľudí vo veku 25 - 29 rokov, u ktorých je predpoklad, že už nie sú súčasťou vzdelávacieho systému a mali by byť integrovaní na trhu práce. Medzi tými, ktorí v minulosti absolvovali dobrovoľnú prácu, je až 47 percent ľudí pracujúcich vo vyštudovanom odbore, a ďalších 19 percent v príbuznom odbore. Ak však mladí ľudia dobrovoľnícku prácu za sebou nemajú, vo vyštudovanom odbore sa uplatní v priemere 34 percent a v blízkom odbore 16 percent z nich. Štatistické testy preukázali signifikantnosť vzťahu – absolvovanie dobrovoľníckej práce teda štatisticky zvyšuje pravdepodobnosť, že človek sa uplatní vo vyštudovanom odbore. Dôvodom môže byť získavanie zručností, ale aj konkurenčnej výhody pre budúce pracovné pohovory.

Napokon sme sa pozreli aj na to, v akom sektore dnes mladí ľudia pracujú, a porovnali to s tým, v akom sektore by chceli pracovať, ak by si mohli vyberať (verejný, súkromný, mimovládny a medzinárodné inštitúcie). **Podľa prieskumu to vyzerá tak, že Slovensko dnes zamestnáva najviac mladých ľudí vo verejnom sektore (33 percent) spomedzi všetkých sledovaných krajín (priemer zvyšných 24 percent). Na druhej strane, verejný sektor je želaným sektorom 'iba' pre 22 percent mladých. To je prvý náznak toho, že značný podiel ľudí nepracuje v sektore, v ktorom by chceli.** Pri bližšom pohľade na individuálne údaje vidíme, že zhodu medzi želaným a skutočným sektorom deklaruje 43 percent mladých ľudí. To je relatívne nízke číslo, avšak pre dotvorenie kompletného obrazu musíme podotknúť, že viac ako pätina mladých ľudí (23 percent) nevedela pomenovať sektor, v ktorom by chcela pracovať.

Prekvapujúco sa slovenskí mladí pracujúci ukázali ako najmenej naklonení práci z domu po skončení pandémie. V prieskume si respondenti mohli vybrať na 10-stupňovej škále, či sa v budúcnosti prikláňajú k práci z kancelárie, alebo z domu. Graf č. 6.2 ukazuje podiel ľudí, ktorí si vybrali absolútny príklon k práci z kancelárie, a tiež priemer škály. Na Slovensku sa k práci z kancelárie absolútne prikláňa až 19 percent ľudí, pričom druhý najvyšší podiel mali Litva a Maďarsko (11 percent). Pozreli sme sa tiež na to, či príklon k jednému alebo druhému spôsobu práce môže byť ovplyvnený tým, nakoľko má mladý človek dostupné vybavenie pre prácu z domu. V žiadnej z krajín sme však nenašli ani miernu koreláciu (pre Slovensko korelačný koeficient $r=0,11$).

AKO SI NÁJŠŤ PRÁCU (V ODBORE)

Podobne ako v pripravenosti na prácu z domu, slovenskí mladí ľudia sa príliš nelíšia od svojich rovesníkov ani v tom, čo je pre nich dôležité pri hľadaní práce. Zo šiestich dopytovaných dôvodov vyzdvihuje najviac mladých ľudí odborné vedomosti, veľmi dôležité sú pri hľadaní si zamestnania až pre 41 percent ľudí. S miernym odstupom je formálne vzdelanie (stupeň dosiahnutého vzdelania, 30 percent) a známosti, priatelia, rodina (27 percent). Nasledujú kontakty s dôležitými či mocnými ľuďmi (22 percent) a napokon skúsenosti zo zahraničia (19 percent). Aj tieto čísla, podobne ako hodnotenie vzdelávacieho systému ukazujú, že mladí ľudia vnímajú korupčné mechanizmy (známosti, kontakty) ako nezanedbateľné a vplyvné pri dosahovaní úspešných pozícií, v tomto prípade na trhu práce.

Aj keď sa vnímanie toho, nakoľko sú dôležité rôzne faktory pri hľadaní práce nelíši od sledovaných krajín strednej a východnej Európy, Slovensko má pár nelichotivých prvenstiev. **V prvom rade na Slovensku pracuje najmenej ľudí v odbore, ktorý vyštudovali, respektíve najviac ľudí v porovnaní s inými krajinami pracuje mimo svoj vyštudovaný odbor.** Na Slovensku je to necelá polovica (47 percent), priemer vo zvyšných krajinách je 38 percent. **V druhom rade, na Slovensku je najvyšší podiel ľudí, ktorí tvrdia, že pracujú na pozíciách, na ktoré by bolo postačujúce nižšie vzdelanie.**

ZAHRANIČNÁ MOBILITA: SKÚSENOSTI

Doterajšie výskumy ukazujú, že medzinárodná mobilita mladých ľudí dokáže výrazne prispieť k zvyšovaniu odborných zručností, ak sa ľudia so skúsenosťami v zahraničí po nejakom čase vrátia naspäť do domovskej krajiny (Williams a Baláž 2005). Ak teda mladí ľudia na Slovensku vidia odborné zručnosti a znalosti ako najdôležitejší faktor pri hľadaní práce, zahraničná mobilita by im v tom mohla pomôcť.

Mladí ľudia na Slovensku sú však z hľadiska skúseností so zahraničnou mobilitou veľmi podobní svojim rovesníkom z krajín strednej a východnej Európy. Približne štyri pätiny z nich nemá doteraz za sebou pracovný ani vzdelávací pobyt v zahraničí. Spomedzi približne 20 percent mladých ľudí, ktorí za sebou pobyt v zahraničí majú, bola takmer polovica pobytov súčasťou vysokoškolského štúdia (8 percent zo všetkých opýtaných). O niečo menej, 7 percent mladých ľudí má skúsenosť so zahraničným pobytom ešte ako súčasť štúdia na strednej škole.

Pracovný pobyt v zahraničí absolvovala iba veľmi malá časť mladých ľudí, pričom zväčša išlo už o ľudí vo veku 25 - 29 rokov, s menším podielom aj medzi 19 - 24 ročnými. **Dá sa teda predpokladať, že pre mladých ľudí na Slovensku je školský systém dominantným spôsobom, ako získať skúsenosť s pobytom v zahraničí.** Na rozdiel od minulosti, práca v zahraničí sa javí ako slabšia motivácia. Avšak je na mieste byť opatrný, keďže prieskum veľmi pravdepodobne nezachytáva ľudí, ktorí v čase jeho realizácie žijú v zahraničí.

ZAHRANIČNÁ MOBILITA: ZÁUJEM DO BUDÚCNOSTI

Podobne ako so skúsenosťou so životom v zahraničí, ani v záujme emigrovať sa mladí Slováci výrazne nevykľakajú z priemeru strednej a východnej Európy. Keď odhliadneme od približne pätiny, ktorá za sebou už skúsenosť so životom v zahraničí má, tak zvyšok mladých ľudí sa delí nasledovne. Necelá polovica skúsenosť s pobytom v zahraničí nemá, a ani ju neplánuje. Približne 30 percent mladých

ľudí takúto skúsenosť nemá, avšak v budúcnosti by si ju rado vyskúšalo.

Výraznú úlohu v tom, nakoľko je pobyt v zahraničí ešte prijateľný, hrajú faktory súvisiace s vekom a teda aj životnou fázou mladého človeka. V rámci tínedžerských rokov (14 - 19) je to väčšina (až 55 percent) ľudí, ktorí deklarujú plány vyskúšať si život v zahraničí. Naopak, v najstaršej vekovej skupine 25 - 29 ročných väčšina mladých tvrdí, že si život v zahraničí nevyskúšalo a ani neplánuje vyskúšať (57 percent). Pozitívne sa k tejto možnosti stavia 15 percent mladých v skupine 25 - 29 rokov.

Samozrejme, ide o deklaratórnu rovinu, a nie všetky plány sa musia napokon aj pretaviť do reality. Pri žiakoch stredných škôl môže ísť často o skreslené predstavy, alebo ideály o živote v zahraničí, prípadne želanie absolvovať aspoň časť vysokoškolského štúdia v zahraničí. Pri najstarších skupinách môže úlohu hrať práve životná fáza, v ktorej mladí ľudia začínajú svoje kariéry či zakladajú rodiny, a presťahovanie sa do zahraničia nie je medzi prioritami.

ZAHRANIČNÁ MOBILITA: CIELE A DÔVODY

Ak by sa už mali mladí ľudia presťahovať do zahraničia, tak najčastejšie uvádzanou ideálnou destináciou je Česká republika (13 percent odpovedí), a iba s nepatrným odstupom je Nemecko (12 percent). Prvú päťicu ešte uzatvárajú Švajčiarsko (8 percent), Rakúsko a USA (zhodne 7 percent). Tento rebríček nie je prekvapivý, keďže Česká republika je dlhodobo krajinou s nadpriemerne vysokým počtom zahraničných Slovákov, a tiež krajinou, kde na vysokých školách študuje najviac Slovákov mimo domova. Nepochybne k tomu prispieva aj jazyková a kultúrna blízkosť oboch krajín.

Prekvapivá je však pomerne nízka pozícia Spojeného kráľovstva alebo Írska, ktoré patrili dlhé dekády medzi najobľúbenejšie destinácie aj mladých Slovákov, obzvlášť po vstupe Slovenska do EÚ. Najpravdepodobnejším vysvetlením je odchod Spojeného kráľovstva z Európskej únie, ktorý administratívne sťažil dlhodobý pobyt v krajine, a mohol reputačne poškodiť aj Írsko.

Vysvetlenie, prečo časť mladých ľudí silne prežíva túžbu emigrovať, sme hľadali dvomi spôsobmi. Prvý, priamou otvorenou otázkou, čo by mladých motivovalo presťahovať sa do inej krajiny na dlhšie ako šesť mesiacov. Medzi ľuďmi so strednou aj silnou túžbou boli rovnako najčastejšie spomínané faktory súvisiace s ekonomickým blahobytom, dostatočnou ponukou pracovných príležitostí, ktoré by boli adekvátne ohodnotené. Avšak medzi mladými ľuďmi s veľmi silnou túžbou emigrovať boli na druhom mieste faktory spojené s kultúrou, morálkou a politickou situáciou.

Hypotézu, že túžbu po emigrácii silne ovplyvňujú socio-ekonomické faktory a morálno-politické vnímanie sveta okolo seba potvrdila aj regresná analýza. Najsilnejší vplyv sa ukázal pri hodnotení všeobecnejšie vnímaného blahobytu, a veľmi silné bolo tiež vnímanie korupcie. Inými slovami, čím negatívnejšie vníma mladý človek ekonomický blahobyt na Slovensku, a čím prítomnejšie vníma korupciu, tým silnejšia je jeho túžba emigrovať. V tomto porovnaní potom vnímanie individuálnych slobôd, resp. všeobecné hodnotenie demokracie nezohráva v túžbe po emigrácii úlohu.

HLAVNÉ ZISTENIA

- Trh práce na Slovensku sa v porovnaní s ďalšími krajinami strednej a východnej Európy javí ako najmenej priaznivý pre mladých ľudí.
- Nezamestnanosť mladých bola ešte do roku 2019 najvyššia spomedzi sledovaných krajín a zároveň na Slovensku pracuje najviac mladých ľudí vo verejnom sektore (o 50 percent viac, než by si želalo). To naznačuje, že súkromný sektor na trhu práce nie je schopný, resp. ochotný absorbovať prítok mladých ľudí pri prechode zo školského systému.
- Podľa prieskumných údajov je práve na Slovensku najviac ľudí, ktorí pracujú mimo vyštudovaný odbor, a zároveň sú na svoje pozície prekvalifikovaní.
- Mladí ľudia vnímajú korupčné mechanizmy (známosti, kontakty) ako nezanedbateľné a vplyvné pri dosahovaní úspešných pozícií, v tomto prípade na trhu práce. A to vo významnejšej miere, než iné faktory (napríklad skúsenosti zo zahraničia).

- Najväčšími motívami emigrácie sú stále ekonomické faktory, v prvom rade všeobecnejšie vnímaný ekonomický blahobyt, ale tiež nezamestnanosť. Silný vplyv má aj negatívne vnímanie korupcie a politickej klímy.

ODPORÚČANIA

- V snahe integrovať mladých ľudí na trh práce čo najviac, a zabezpečiť nielen ich umiestnenie, ale aj spokojnosť s pracovnou pozíciou, sú nevyhnutné zmeny vo vzdelávacom systéme a nastavení trhu práce.
- Odporúčame spoluprácu so súkromným sektorom a načúvanie dôvodom, ktoré brzdia najímanie mladých ľudí, obzvlášť vo vzťahu k nerovnováhe medzi vyštudovaným odborom a ponukou miest.
- Vnímanie expertízy ako veľmi dôležitého faktora v kombinácii s nadpriemerne podielom prekvalifikovanej zamestnanosti naznačuje, že je potrebné začať s budovaním expertízy u žiakov aj na skorších stupňoch škôl (napr. odborné stredné školy alebo bakalársky stupeň vysokých škôl).
- Dôležité je tiež odstraňovanie korupcie, ktorá je v očiach mladých ľudí do veľkej miery prítomná pri hľadaní si práce, a je tiež značným motorom pri zvažovaní emigrácie mladých ľudí, čo je z dlhodobého hľadiska a demografického vývoja neželaný jav.

7

RODINA A ORIENTÁCIA MLADÝCH NA POST MATE- RIALISTICKÉ HODNOTY

Rodina, priateľské putá a spokojný život v okruhu svojich blízkych patria dlhodobo medzi dôležité hodnoty v živote mladých ľudí na Slovensku (luventa 2013; Štatistický úrad 1994). Táto hodnotová orientácia sa prejavuje aj v názoroch a niektorých normatívnych predstavách spojených s rodinou. Na jednej strane vidíme, že rodina a tradičné manželstvo si všeobecne zachováva prestíž v hodnotovom rebríčku mladých ľudí, na strane druhej však individualistické stratégie dnešnej mládeže odďaľujú vstup do manželstva aj zakladanie si rodín v mladom veku. Slobodní mladí ľudia sa dnes vo väčšej miere venujú sebarealizácii, dosahovaniu pracovných úspechov, snažia sa „užiť si“ skôr než vstúpia do manželstva a založia si rodinu.

MANŽELSTVO A RODINA ÁNO, ALE NESKÔR

Aspekty života, ktoré súvisia s rodinou ako napríklad **uzavretie manželstva (57 percent) a založenie si rodiny (59 percent) považuje väčšina mladých ľudí na Slovensku za dôležité**. Popredné priečky v rebríčku dôležitosti síce patria hodnotám, ktoré súvisia s osobným rozvojom jednotlivca (pozri bližšie kapitolu 8), ale potreba rodinného života sa rovnako dostala vysoko v rebríčku toho, na čom v živote mladým ľuďom záleží. Až 62 percent odpovedí na otázku ako vidia svoju budúcnosť z hľadiska rodinného statusu referovalo k možnosti „vydatá/ženatý s deťmi“ (pre porovnanie, len 7 percent respondentov si vybralo možnosť spolužitia s partnerom a deťmi a 9 percent preferuje život slobodnej osoby bez detí). Na tomto zistení sú zaujímavé dva aspekty. Po prvé, napriek existencii rôznych foriem partnerského spolužitia, väčšina mladých na Slovensku aj naďalej preferuje tradičné manželstvo, čo kopíruje vzorce správania sa v celkovej populácii (viac Tydlitátová 2011, Podmanická 2019). Po druhé, väčšina mladých ľudí vo veku 15 – 30 rokov ešte len plánuje vstúpiť do manželstva a založiť si rodinu v budúcnosti¹. Toto zistenie korešponduje s **trendom odďaľovania sobášnosti a zakladania rodiny**, ktorý môžeme na Slovensku pozorovať od deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia a súvisí s dôsledkami spoločenskej a ekonomickej transformácie krajiny, najmä s nedostupnosťou bývania pre mladých a rastom nezamestnanosti po prechode na trhové hospodárstvo (Podmanická 2019). Viacerí autori

poukazujú aj na hodnotovú zmenu, konkrétne na to, že tzv. druhý demografický prechod, ktorý je charakterizovaný individualizmom a poklesom pôrodnosti sa v postkomunistických krajinách prejavil až po zmene režimu v 90. rokoch (Mládek 1998, Káčerová a Bleha 2007, Podmanická 2019). Teória druhého demografického prechodu hovorí o hodnotových zmenách, ktoré vplývajú na demografické, ale aj rodinné správanie sa jednotlivca. Zdôrazňovanie osobnej slobody (v kontraste k autorizmu predchádzajúceho obdobia) vedie k oslabovaniu funkcie manželstva a rodiny. Neznamena to, že by mladí ľudia úplne zanevreli na možnosť mať deti, len založenie rodiny odkladajú na neskôr.

„Ako vidím svoju budúcnosť? Budem žiť, dúfam, s priateľkou a snád' už aj s deťmi. Bolo by úžasné mať ich ešte pred tridsiatkou, ale tam to záleží aj na priateľke. Ako to bude vidieť ona, aj skrz školu aj skrz prácu. V dnešnej dobe, keď človek ide na vysokú školu a začína kariéru a do toho deti – je to neuveriteľne náročné, najmä pre tú ženu. Určite by som ju do ničoho netlačil.“

(ID 1, 19 rokov)

V našom výskume sa 68 percent respondentov vyjadrilo pozitívne o pláne mať v budúcnosti deti. Naopak, mať deti neplánuje 19 percent mladých ľudí. Ak to porovnáme s predchádzajúcimi výskumami, ide o pomerne dramatický nárast, keďže pred dvadsiatimi rokmi (v roku 2001) si neplánovalo založiť rodinu len 4,7 percent mladých ľudí (luventa 2013). Priemerne je vek, ktorý považujú naši respondenti za optimálny pre založenie si rodiny 28 rokov. Pri mladšej vekovej kohorte (14 – 24 rokov) je to 27 a vo vekovej skupine 25 – 29 rokov prevažuje ako optimálny vek na založenie rodiny 30 rokov. Čiže dospievaním dochádza ešte k oddialeniu aj oproti plánom zo „školských“ rokov. To korešponduje s celkovým trendom v populácii, keď za posledné roky sa najviac detí rodí ženám vo veku 25 – 29 rokov, kým napríklad pred rokom 1989 sa až 75 percent detí na Slovensku rodilo matkám vo veku 20 - 24 rokov (Filadelfiová 2005). Pokiaľ ide o počet plánovaných detí, priemer v našom výskume je 2,2 dieťaťa na matku, čo je však potrebné vnímať len v deklaratívnej rovine. Tým, že mladé ženy pristupujú k zakladaniu rodiny neskôr, zvyšuje sa pravdepodobnosť nižšej pôrodnosti.

Štatistické dáta v celkovej populácii hovoria o tom, že úhrnná plodnosť na Slovensku sa znížila na úroveň približne 1,5 dieťaťa na ženu, kým začiatkom deväťdesiatych rokov bola na úrovni 2,1 a v osemdesiatych rokoch dokonca na úrovni 2,5 dieťaťa na ženu (Podmanická 2018).

Popri iných faktoroch (napr. ekonomických), ktoré môžu prispievať k odkladaniu manželského a rodinného života **pozorujeme na Slovensku aj trend nárastu sekularizácie medzi mladými ľuďmi**. Kým v roku 1994, teda po vzniku samostatného Slovenska sa k niektorej z cirkví hlásilo 84 percent mladých ľudí a 16 percent bolo bez vyznania, o desať rokov neskôr sa k viere hlásilo 61,7 percenta mladých (26,6 percenta sa považovalo za neveriacich) a dnes sa k žiadnej viere nehlási až 31 percent mladých. To je oveľa viac ako v celkovej dospeljej populácii, kde podiel neveriacich predstavuje po roku 2000 približne 12 až 13 percent (Ministerstvo kultúry SR, 2019). Zároveň aj medzi tými mladými, ktorí sa hlásia k viere dochádza k oveľa individuálnejšiemu prežívaniu viery, keď len 17 percent mladých navštevovalo v roku pred rozšírením COVID pandémie (čiže v čase, keď neplatili žiadne obmedzenia pre bohoslužby) náboženské obrady aspoň raz týždenne². Mládež je teda výrazne sekulárnejšia než staršie ročníky a než bola v minulosti. Náboženské učenie dominantných cirkví na Slovensku³, zdôrazňuje hodnotu tradičnej rodiny vrátane počatia detí v manželskom zväzku a dlhodobo hrá dôležitú rolu pri zdôrazňovaní kultúrne konzervatívnych hodnôt, manželstva a rodiny v rebríčku životných priorít v krajinách strednej Európy (Sobotka 2008). Avšak podobne ako je tomu v iných krajinách sveta⁴, aj na Slovensku badať, že napriek poklesu nábožensky citiacich mladých ľudí nedochádza k degradácii manželstva a rodiny ako hodnoty. Môže to však mať vplyv na neskorší štart rodinného života. Ako zdôrazňujú niektorí autori, **sekularizácia spolu s hodnotovou zmenou, ktorá súvisí s modernizačným trendom v postkomunistických krajinách** (viac o posune k post-materialistickým hodnotám a individualizmu na iných miestach tejto štúdie) **prispieva výrazným spôsobom k zmene demografického správania** sa v krajinách strednej Európy (Thornton a Philipov, 2007).

„MAMA HOTEL“?

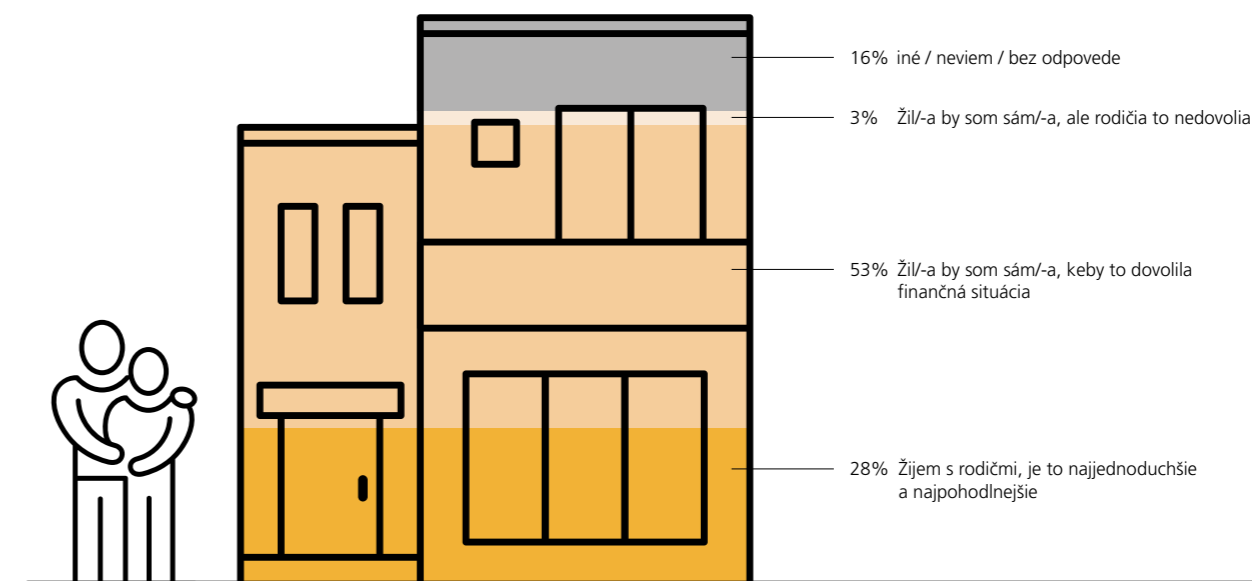
Celkovo pozitívne postoje orientácie k založeniu si rodiny môžu byť formované aj vlastnou skúsenosťou z rodinného života, ktorý mladí ľudia zažili alebo aktuálne zažívajú, keďže len 10 percent mladých v našej vzorke nežilo v rodinnom prostredí⁵. Podľa našich zistení je väčšina mladých na Slovensku (68 percent) spokojná so svojim rodinným životom, opačného názoru je len 13 percent opýtaných.

„Máme dobrý, kamarátsky, otvorený vzťah. Nie je problém žiadny – aj vo vlastnej rodine, aj s rodičmi z oboch strán. Pomáhame si aj finančne...môj život ovplyvňuje dobre – vždy som rada, keď prídu, keď tam môžem nechať deti.“

(ID5, 27 rokov)

Viac než polovica opýtaných žije v domácnosti s rodičom. Je však tiež potrebné povedať, že takéto spolužitie je v prípade Slovenska skôr utilitárne podmienené, než by išlo o vlastnú preferenciu. Až 53 percent z tých, ktorí žijú v domácnosti s rodičom by sa radi osamostatnili, ak by im to dovoľovala finančná situácia. Len pre 28 percent je to komfortné a najjednoduchšie riešenie (graf 7.1). Celkovo však vzťahy s rodičmi hodnotí väčšina mladých ako pozitívne, len 7 percent opýtaných ich označilo za konfliktné alebo uviedlo, že sa s rodičmi často hádajú.

GRAF 7.1: SPOLUŽITIE S RODIČMI

Zdroj: FES Youth Study 2021

Tieto dobré vzťahy môžu súvisieť popri inom aj s pomerne veľkou mierou pocítovanej nezávislosti pri rozhodovaní, ktorá je pre mladých ľudí veľmi dôležitá (Martin et al. 2018). **Väčšina našich respondentov (53 percent) uviedla, že sa rozhoduje samostatne a 39 percent sa spolupodieľa na rozhodovaní s rodičmi.** Len 5 percent mladých na Slovensku pociťuje, že o všetkom rozhodujú výlučne rodičia. Pocítovanú situáciu možno hodnotiť pozitívne, keďže rodina ako primárna spoločenská bunka môže slúžiť ako základná participatívna jednotka, v rámci ktorej sa (pri správnom fungovaní) mladý človek môže zväčša v nehostilnom a nekompetitívnom prostredí oboznamovať s mechanizmami spolupodieľania sa na prijímaní rozhodnutí.

Na druhej strane spolunažívanie mladých ľudí v spoločnej domácnosti s rodičmi má aj svoju odvrátenú stránku, najmä ak ide o (okolnosťami) vynútené spolužitie, teda neschopnosť či nemožnosť osamostatniť sa.

Podľa dát Eurostatu (2021a), pri dospelých mladých ľuďoch (18 – 34 rokov) využíva bývanie s rodičmi, tzv. „mama hotel“ na Slovensku až 70 percent, pričom priemer krajín EÚ je na 50 percentách. Slovensko je v tomto ukazovateli „premiantom“ spomedzi krajín EÚ. Ak sa mladí ľudia osamostatnia, podľa štatistík tak robia zvyčajne vo veku 30,9 rokov (priemer EÚ 26,4 rokov). Toto nelichotivé prvenstvo Slovenska môže súvisieť jednak s nedostatočným finančným zabezpečením, ale tiež s pretrvávajúcou nedostupnosťou bývania. V roku 2019 sa každý piaty mladý človek na Slovensku vo veku 20 až 34 rokov ani nevedel a ani nepracoval (EU-LFS 2020), čo indikuje, že pomerne veľká časť mladých bola odkázaná na finančnú podporu rodičov alebo štátu, bez možnosti riešiť svoje bývanie napríklad formou úveru. Pokiaľ ide o nedostupnosť bývania pre mladých, tá spočíva najmä v náraste cien nehnuteľností⁶ a s veľmi nízkou možnosťou získania finančne dostupného nájomného bývania⁷.

POST – MATERIALISTICKÝ OBRAT

Naše dáta naznačujú zachytený trend postupnej inklinácii mládeže na Slovensku k post-materiálnym hodnotám. To znamená, že v posledných rokoch dochádza k znižovaniu dôležitosti takých hodnôt, ktoré súvisia s materiálnym zabezpečením ako napríklad zamestnanie či peniaze. Do popredia záujmu sa dostáva seberealizácia, harmonický život, rodina a priateľstvo, ale aj životné prostredie či zdravie.

Inglehart vo svojich dielach pracuje s rozlíšením na materialistické a post-materialistické hodnoty. Hovorí o generačnej hodnotovej zmene pri socio-ekonomickej stabilizácii spoločnosti (2007). Uvádza, že s ekonomickou stabilitou po druhej svetovej vojne došlo v západnej Európe najmä pri mladej generácii k zdôrazňovaniu takých hodnôt ako je ochrana životného prostredia, právo na seba vyjadrenie, sloboda prejavu, rodová rovnosť či kvalita života, s čím súvisí aj rodina a priateľstvo (Richins & Dawson 1990). V prípade strednej Európy však možno hovoriť o fázovom posune, ktorý súvisel s ekonomickou transformáciou po páde komunistického režimu. Materialistické hodnoty ako zamestnanie, bezpečnosť, sociálne istoty zohrávali dôležitú rolu v hodnotovom systéme nielen staršej, ale aj mladších generácií. Posun k post-materiálnym hodnotám teda prebehol až neskôr. Dáta z nášho prieskumu tento trend v prípade Slovenska potvrdzujú. Krátko po osamostatnení sa Slovenska začiatkom 90. rokov, ale aj čerstvo po vstupe Slovenska do EÚ v roku 2004, sa na popredných priečkach medzi obavami mladých ľudí vyskytovala nezamestnanosť, kriminalita a pokles životnej úrovne. Až dnes, po vyše sedemnástich rokoch členstva krajiny v klube najvyspelejších štátov (EÚ), ktoré so sebou prinieslo aj stabilizáciu ekonomickej situácie a pokles nezamestnanosti vidíme zmeny aj v postojoch mladých ľudí a stúpajúci význam takých tém ako je napríklad ochrana životného prostredia.

„Je to veľmi dôležitá téma, hlavne tieto dni, keď je to globálne otepľovanie, klimatické zmeny, je to strašné. Ľudia by si to mali uvedomovať a mali by o tom viac rozprávať. A hlavne robiť nejaké kroky k tomu, ako vytvárať menej odpadu a mala by o tom rozprávať aj naša vláda.“

(FG1, 15 – 18 rokov)

V roku 2021 sa obavy z klimatickej zmeny a ochrany zdravia posunuli v rebríčku vyššie než obava z nezamestnanosti (pozri tabuľku 7.1.). Kým obavy súvisiace so zhoršujúcim sa životným prostredím či zdravím sa objavili aj v predchádzajúcom období, bolo to na oveľa nižších priečkach a aktuálne je táto obava pre slovenskú mládež významná aj v regionálnom porovnaní. Spomedzi krajín V4 a pobaltských krajín, len mladí ľudia v Česku pociťovali obavy z klimatickej zmeny výraznejšie než ich slovenskí rovesníci (38 percent v Česku vz. 34 percent na Slovensku), v ostatných krajinách dosahoval podiel tých, ktorí toto považovali za problém od 20 do 29 percent. Vzostup obáv o zdravie, podľa našej mienky, môže súvisieť najmä s pandemickou situáciou v posledných dvoch rokoch, ktorá chorobnosť a smrť v dôsledku choroby priblížila aj mladým ľuďom intenzívnym spôsobom.

„Čo som získal COVIDOM? Nevieam, možno sebauvedomenia aké dôležité je zdravie... možno v tých hodnotách aká dôležitá je rodina, keď sa o nich človek bojí... Možno aj menej uvedomelí ľudia - im to mohlo slúžiť na to, aby si uvedomili kde sú tie priority v živote, že to nie je nič materiálne.“

(ID1, 19 rokov)

Klimatické zmeny a ochrana životného prostredia však patria k témam, ktorým mladí ľudia začali venovať pozornosť už pred pandemiou. Rôzne celosvetové iniciatívy ako napr. „Piatky za budúcnosť“ si našli odozvu aj na Slovensku. Pomyselné tretie miesto medzi obavami patrilo v roku 2021 sociálnej nespravodlivosti. V tomto prípade by sme radi upozornili na to, že túto obavu nie je v slovenskom kontexte možné interpretovať len cez socio-ekonomické ukazovatele. Už od jari 2018, po smrti novinára Jána Kuciaka a jeho snúbenice Martiny, sa začala slovenská spoločnosť dožadovať politickej zmeny, ktorá vyústila do výmeny vlády po voľbách v roku 2020. Parlamentné voľby so sebou priniesli aj niekoľko ostro sledovaných a diskutovaných súdnych procesov, ktoré poodhalili prepojenia medzi vysoko postavenými politikmi, podnikateľmi, štátnymi úradníkmi, špičkami policajného zboru, prokuratúry a sudcami. Vyšetovania poodhalili existenciu sietí, ktoré umožňovali beztrestnosť vybraným jedincami. Spoločenská debata uplynulých štyroch rokov preto vytvárala rámec pre chápanie sociálnej nespravodlivosti aj ako nerovnosti pred zákonom, ako kritiku systému, v ktorom si boli ľudia rovní a ešte rovnejší (pri správnych známostiach). Túto obavu

je preto možné vnímať aj cez prizmu ochrany právneho štátu, čo len prispieva k indikovanému posunu smerom k post-materiálnym hodnotám. Rovnako ako vnímaná dôležitosť problému korupcie, ktorú opäť slovenská mládež vníma citlivejšie než jej rovesníci z ostatných krajín V4 alebo Pobaltia.

Pozitívnym trendom pri posune mladých ľudí na Slovensku k post-materialistickým hodnotám je, že začínajú vo väčšej miere než tomu bolo v minulosti vnímať problémy, ktoré majú celospoločenský dopad. Kým pri zmienke o individualistickej hodnotovej orientácii mladej generácie sú namiesto obavy z jej dopadov na spoločnosť v budúcnosti (pozri kapitola 8), post-materialistické hodnoty, na ktoré sa mladí ľudia zameriavajú naznačujú aj možnosti sociotropne orientovaných cieľov. Práve iniciatívy orientované na riešenie týchto problémov môžu byť nástrojom ako vtahovať mladých do spoločenského a politického diania a tiež budovať ich rešpekt a dôveru v politický systém (ak sa ten prejaví ako odpovedajúci na požiadavky mladých ľudí).

TABUĽKA 7.1: OBAVY DO BUDÚCNOSTI

1994	2004	2021
1. Nezamestnanosť	1. Nezamestnanosť	1. Znečistenie a klimatická zmena
2. Kriminalita	2. Pokles životnej úrovne	2. Vážna choroba
3. Pokles životnej úrovne	3. Kriminalita	3. Sociálna nespravodlivosť
...	...	4. Nezamestnanosť
7. Znečistenie a klimatická zmena	8. Znečistenie a klimatická zmena	9. Kriminalita

Zdroj: FES Youth Studies 2021; Iuventa 2013; Štatistický úrad 1994

HLAVNÉ ZISTENIA

- Manželstvo a rodina sú pre mladých ľudí na Slovensku dôležitou spoločenskou hodnotou a väčšina mladých sa v budúcnosti vidí v manželstve a s deťmi. Na druhej strane pozorovať oddiaľovanie zakladania rodín. Faktormi, ktoré prispievajú k neskoršiemu štartu rodinného života sú popri ekonomických problémoch aj hodnotový posun smerom k individualizmu, sekularizácii a post-materiálnym hodnotám.
- Pri ekonomických dôvodoch pre neskoršie zakladanie rodiny je potrebné zdôrazniť vysoký podiel mladých ľudí, ktorí žijú v jednej domácnosti s rodičom, tzv. „mama hotel“ efekt. Neskoré osamostatňovanie mladých ľudí na Slovensku súvisí s ekonomickou nesamostatnosťou a tiež nedostupnosťou bývania pre mladých ľudí.
- Aj keď príklon k individualizmu a post-materiálnym hodnotám môže mať z dlhodobého hľadiska negatívne vplyvy na spoločnosť (napr. v znižovaní pôrodnosti a s tým súvisiacim starnutím populácie), náš výskum zdokladoval aj pozitívny trend. Menovite, sa do popredia záujmu mladých ľudí dostávajú problémy ako klimatická zmena či spoločenská nespravodlivosť, ktoré majú šancu pritiahnúť mladých ľudí k záujmu a podieľaní sa na riešení celospoločenských problémov.

ODPORÚČANIA

- V krajine ako je Slovensko, kde starnutie populácie predstavuje reálny problém, je potrebné vytvárať podmienky, ktoré by uľahčovali ľuďom založiť si rodinu už v mladom veku. Keďže hodnota manželstva a rodiny je uznávanou medzi mladými ľuďmi, vláda by sa mala zamerať na politiky zlepšujúce materiálne zabezpečenie pre štart rodinného života. Mala by preto podporovať najmä dostupné nájomné bývanie a aktívnu politiku zamestnanosti pre mladých.
- Je potrebné v spoločenskej a politickej debate venovať dostatok pozornosti témam, ktoré považujú mladí ľudia za problematické a majú celospoločenský dopad (ako napr. boj s klimatickou krízou) a cez tieto témy realizovať premostenia k mladým ľuďom, ktoré im poskytnú väčší priestor pre angažovanie sa v politickom dianí krajiny, čím posilníme ich občiansku kompetentnosť.

8

VŠEOBECNÉ POSTOJE A HODNOTY MLADÝCH ĽUDÍ: PRÍKLON K INDIVIDUALIZMU

Skúmanie hodnôt a postojov hrá dôležitú rolu pri spoznávaní spoločnosti a doby, v ktorej žijeme. Hodnoty a postoje patria medzi faktory, ktoré motivujú naše konanie a v prípade mladej generácie nám pomáhajú indikovať generačné rozdiely, prípadne intervenovať v prípade neželaných trendov. Názory mladých ľudí na to, čo je v živote dôležité, čomu by sa mala v spoločnosti venovať pozornosť, či postoje k hodnotám ako je napríklad miera tolerancie napovedajú o tom, ako mladí ľudia vnímajú situáciu v krajine. Preto sme sa na ne zamerali aj v tomto výskume.

TOLERANTNEJŠIA GENERÁCIA?

Spoločenské krízy, v rámci ktorých narastá obava z budúcnosti, môžu u jedincov prispievať k zvyšovaniu subjektívne pocítovanej straty kontroly a perspektívy. V niektorých prípadoch môžu viesť až k zvýšeným pocitom úzkosti. Aj kvôli týmto vplyvom na psychiku človeka krízové situácie

vytvárajú živnú pôdu pre nárast netolerantnosti, nacionalizmu, xenofóbie a extrémizmu v spoločnosti (pozri napr. Koronaiou et al. 2015, Kaunert et al. 2020). V čase pandemickej krízy, ktorá pocity úzkosti u mladých ľudí vyvolávala (Korte et al. 2021, Hajdúk et al. 2020) nás preto zaujímalo, akým spôsobom sa vyvíja miera tolerancie, xenofóbie či nacionalizmu dnešnej mládeže.

V rámci výskumu FES Youth Study 2021 sme sa mladých ľudí pýtali otázky, ktoré jednak súviseli s postojmi voči vlastnej krajine, ale aj otázky, ktoré poodhalujú otvorenosť/uzavretosť voči iným kultúram a národom. Ich kombinácia nám môže indikovať mieru nacionalizmu alebo naopak mieru otvorenosti voči multikultúrnym vplyvom (pluralitné postoje). Podľa našich zistení **slovenská mládež vykazuje skôr príklon k nacionalistickým postojom**. Komparácia s ostatnými krajinami V4 naznačuje, že porovnateľné postoje majú mladí ľudia v Česku, zatiaľ čo maďarská, ale najmä poľská mládež zastáva o niečo pluralistickejšie postoje (bližšie tabuľka 8.1).

TABUĽKA 8.1: NACIONALISTICKÉ POSTOJE*

	Slovensko <small>(súhlasím: niečo medzi tým: nesúhlasím)</small>	Česko <small>(súhlasím: niečo medzi tým: nesúhlasím)</small>	Poľsko <small>(súhlasím: niečo medzi tým: nesúhlasím)</small>	Maďarsko <small>(súhlasím: niečo medzi tým: nesúhlasím)</small>
Som hrdým občanom (krajina).	51 : 29: 18	51 : 27: 19	39 : 30: 27	40 : 30: 25
(Krajina) by mala akceptovať viac migrantov.	11: 25: 58	11: 21: 62	22: 29: 39	12: 17: 63
Najlepšie by bolo ak by (krajina) bolo obývané len skutočnými (krajina).	23 : 30: 42	21 : 24: 52	20 : 23: 50	30 : 27: 36
Tí, ktorí nie sú (krajina) a žijú v (krajina) by mali prijať (krajina) zvyky a hodnoty.	50 : 28: 19	51 : 28: 18	27 : 30: 35	35 : 30: 28

*odpovede indikujúce príklon k nacionalizmu sú v tabuľke zvýraznené
Zdroj: FES Youth Study 2021

Toto zistenie je navyše **podčiarknuté pocitovaným sociálnym dištancom mladých ľudí voči etnicky odlišným skupinám**. Ten sme merali prostredníctvom pocitov, ktoré by mladí ľudia mali, ak by sa do ich susedstva nasťahovala rodina alebo osoby patriace k určitej skupine⁸. V prípade slovenskej mládeže, sociálny dištanc voči Rómom predstavoval 43 percent a voči Moslimom⁹ 31 percent. Opäť porovnateľná miera sociálneho dištancu voči týmto skupinám obyvateľov bola nameraná v Českej republike a Maďarsku. Poľská mládež by mala zhodne zlý pocit pri rómskych aj moslimských susedoch na úrovni 23 percent.

Ak pocitovanie sociálneho dištancu voči vybraným skupinám porovnáme s postojmi celkovej populácie na Slovensku, predsa len vidieť väčšiu toleranciu mladých a to najmä k etnicky odlišným skupinám. V celkovej populácii v roku 2017 by až 79 percentám prekážala rómska rodina v susedstve a 73 percentám aj moslimská, pričom výskumy poukazujú na stúpajúcu tendenciu v týchto ukazovateľoch (IVO 2017). Viacerí autori pritom pripisujú túto stúpajúcu tendenciu radikalizácii politického diskurzu a celkovou nízkou mierou empatie a akceptácie rôznorodosti (Gallo Kriglerová et al. 2021, Gyárfášová a Mesežnikov 2016).

Zistenie o príklone mladých ľudí na Slovensku k nacionalistickým postojom potvrdzuje dlhodobější trend. Výsledky exit pollou opakovane poukazovali na vyššiu popularitu nacionalistickej politiky reprezentovanej najmä Ludovou stranou Naše Slovensko (LSNS) medzi prvovoličmi než je tomu u celkovej populácie v posledných dvoch volebných obdobiach¹⁰. Medzi dôvody príklonu k nacionalistickým až extrémistickým politickým postojom mladých ľudí na Slovensku môže patriť ich nízky záujem o politické dianie (43 percent sa o politiku nezaujíma) a nedôvera v tradičné médiá (52 percent im nedôveruje). Politické posolstvá, ktoré si mladých ľudí „nájdú“, tak potrebujú využívať špeciálne kanály (najmä zdieľaný obsah na internete) a špeciálny obsah (kontroverzné, netradičné názory alebo názory hnané do extrému), ktorý má väčšiu šancu upútať virtuálnu pozornosť a docieľiť zdieľanie. Najmä mladší respondenti (14 – 18 rokov), ktorí sami seba hodnotia ako veľmi málo znalých politických pomerov a samotnú participáciu na politických aktivitách nepovažujú za hodnotnú, majú

tendenciu nasledovať (nekonzistentne) postoje a názory, ktoré sa k nim dostávajú najčastejšie (pozri charakteristiky segmentu „dezorientovaní“). Keďže na internete je veľmi aktívna sieť tzv. alternatívnych médií, ktoré vo väčšej miere dávajú priestor extrémistickým názorom (Baboš et al. 2021), vytvára sa tak živná pôda pre nekritické preberanie názorov, ktoré ak nie je následne konfrontované s protiargumentmi, môže vytvárať základy pre nacionalistické politické postoje mladých (Tóthová 2018). Vhodnou ilustráciou toho, že verejná diskusia má možnosť vplývať na akceptáciu extrémistických politických strán mladými môže byť práve príklad Slovenska a podpory LSNS. Po tom, čo sa po voľbách 2016 rozpútala verejná debata o extrémistickej a fašistickej orientácii strany LSNS a viacerí jej protagonisti následne čelili súdnym sporom v dôsledku šírenia extrémistických názorov, začala byť podpora LSNS menej akceptovateľná aj medzi mladými ľuďmi a prvovoličmi. Aj keď vo voľbách 2020 bola stále nadpriemerná v porovnaní s celkovou populáciou, najväčšiu podporu prvovoličov získalo protikorupčné hnutie Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti (OĽaNO). Reflexia ideologického smerovania LSNS a nástrah, ktoré so šírením extrémistických názorov súvisia bola u mladých ľudí možná, až keď informácie „presýtili“ mediálny a spoločenský priestor. Práca s mládežou si preto vyžaduje oveľa vyššiu intenzitu a rôznorodosť zdrojov informácií než pri celkovej populácii.

Popri tolerantnosti voči iným rasám či etnikám sa do popredia spoločenských diskusií dostáva v poslednom čase aj otázka znášanlivosti sexuálnej „inakosti“. Hybnú silu tejto diskusii poskytuje v kontexte slovenskej spoločnosti aktivizácia sexuálnych menšín a ich boj za zrovnoprávnenie LGBTI komunity. Aj mladí ľudia v našom výskume reflektovali túto skutočnosť. Vychádzajúc z kvalitatívnych rozhovorov, naše zistenia poukazujú na to, že dnešná mladá generácia vníma samu seba ako oveľa tolerantnejšiu pokiaľ ide o prístup k LGBTI komunite.

„Podľa mňa, my mladí, sme už viac otvorení aj tej netradičnej rodine. Teda tie vzťahy homosexuálov. Staršia generácia, tam to veľmi nevychádza, tam je ten kameň úrazu.“

(FG1, 15 - 18 rokov)

Viacerí participanti či už vo fokusových skupinách alebo v kvalitatívnych rozhovoroch vnímali ako jeden z páľčivých problémov slovenskej spoločnosti nepriateľský prístup k LGBTI ľuďom, ktorý označovali za prejav netolerantnosti a vnímali potrebu zmeny.

„Ohľadom týchto gayov nech sú ľudia viacej tolerantní...strašné zlo tu je.“

(ID5, 27 rokov)

Samých seba, mladých ľudí, svoju generáciu vnímajú ako nosičov zmeny, ktorí práve túto mieru tolerancie v budúcnosti zlepšia.

„Byť viac uvoľnení, nie takí napätí, zastaraní kto má čo oblečené a prečo sa homosexuáli držia za ruky... Ja sa snažím neriešiť iných ľudí, zbytočnosti. Tak môžem motivovať aj iných sa tak správať.“

(ID7, 25 rokov)

Avšak reprezentatívne kvantitatívne dáta naznačujú, že ide skôr o reflexiu želaného než reálneho stavu. V našom prieskume sa 27 percent mladých ľudí vyjadrilo, že homosexuálne správanie je neakceptovateľné (súčet odpovedí nikdy a takmer nikdy takéto správanie nie je akceptovateľné) a 21 percent zastávalo názor, že je skôr neakceptovateľné (kumulatívne teda 48 percent). Opačný **názor, podľa ktorého by homosexuálne správanie bolo vždy alebo takmer vždy akceptovateľné zastávalo dohromady 38 percent mladých ľudí**. Ak tieto údaje porovnáme s porovnateľnými dátami celkovej dospeljej populácie, pozorujeme len malý rozdiel v prospech tolerantnosti mladých. Podľa zisťovaní Eurobarometra (č. 493) v roku 2019, sa 29 percent slovenskej populácie vyjadrilo, že nevidí nič zlé na tom, ak existuje sexuálny vzťah medzi osobami rovnakého pohlavia a takmer rovnaká časť populácie (28 percent) by sa cítila komfortne s prejavmi homosexuálneho správania na verejnosti. Naopak, s tvrdením, že sexuálne vzťahy medzi osobami rovnakého pohlavia sú v poriadku nesúhlasilo 61 percent a 56 percent by sa pri prejavoch pozornosti medzi takýmito pármami na verejnosti necítilo komfortne. Ak by sme sledovali trend, tak akceptácia takéhoto správania v roku 2015 bola len na úrovni 5 percent (Eurobarometer č. 493). Signifikantný **posun smerom k vyššej tolerantnosti je teda trendom aj v celkovej populácii**. Podľa zisťovaní OECD,

úroveň tolerancie LGBT ľudí je na Slovensku totožná s priemerom OECD krajín, zatiaľ čo v ostatných krajinách strednej Európy je táto úroveň nižšia (OECD 2019c). Mladá generácia je teda len o niečo viac pozitívnejšie naladená voči LGBTI komunite (38 vs. 29 percent) a najmä pri niektorých požiadavkách ako napr. priznanie rovnakých práv homosexuálnym párom, zdieľa podobne odmietavé postoje ako celková populácia¹¹ na Slovensku.

Ak by sme sa však pozreli na sociálny dištanc, ktorý pociťujú mladí ľudia voči reprezentantom „inakosti“, tak ľudia s inou sexuálnou orientáciou nepredstavujú skupinu, pri ktorej si mladí ľudia potrebujú držať odstup. Len 18 percent opýtaných by malo veľmi zlé alebo zlé pocity, ak by sa do ich susedstva nasťahoval homosexuálny pár, zatiaľ čo pri Rómoch či Moslimoch boli tieto negatívne pocity takmer dvojnásobne viac prítomné, ako sme uviedli vyššie. Ako indikujú dáta z kvalitatívnych rozhovorov, nižšia miera sociálneho odstupu pri LGBTI komunite môže súvisieť aj s tým, že mladí ľudia častejšie prichádzajú do bezprostredného kontaktu s homosexuálmi alebo lesbičkami a na základe osobnej skúsenosti modifikujú predsudky získané v spoločnosti.

NA ČOM V ŽIVOTE ZÁLEŽÍ: NA VLASTNOM ROZVOJI

Pohľad mladých ľudí na Slovensku na to, čo v živote zaväzuje a je dôležité indikuje **inklináciu mladých ľudí k individualistickým hodnotám, ktoré súvisia s vlastným rozvojom**. V našom výskume mladí Slováci a Slovenky najčastejšie deklarovali osobnú nezávislosť (45 percent)¹², prevzatie zodpovednosti nad vlastným životom (41 percent) a úspešnú kariéru (38 percent) ako veci, ktoré považujú v živote za najdôležitejšie. Aktivity, ktoré v zozname dotazníkových možností súviseli s rozvojom spoločnosti ako napríklad participácia na občianskych iniciatívach či politike sa umiestnili na posledných priečkach. Len 5 percent mladých ľudí (v prípade spolupodieľania sa na politike len 3 percentá) považovalo účasť na aktívnom občianskom živote za veľmi dôležitú. Prednosť v ponímaní dôležitosti dostali aj také aktivity ako je napríklad športovanie (33 percent) či zdravé stravovanie (39 percent), čiže opäť veci, ktoré súvisia s individuálnym rozvojom jedinca. Na jednej strane tak máme mladých ľudí, ktorí osobne nepovažujú

za dôležité vo svojom živote participovať na politike, ale na strane druhej sa cítia byť politicky podreprezentovaní (pozri kapitolu 9). Tento nesúlady by si zaslúžil hlbšie skúmanie, ale jedným z možných vysvetlení je vnímanie toho, čo v politickom rozhodovaní zaväzuje, aké nástroje považujú mladí ľudia za účinné pri formulovaní a dosahovaní politických požiadaviek. Predchádzajúci komparatívny výskum vo V4 zistil, že zatiaľ čo mladí ľudia v Poľsku či Maďarsku považovali politické aktivity občianskej spoločnosti za dôležitý nástroj v politickej participácii, mladí ľudia zo Slovenska a Česka považovali za účinný nástroj najmä vstup do politickej strany (MINEDU 2012). Rozhovory v rámci nášho výskumu naznačujú, že takéto vnímanie možnosti mladých zapojiť sa do politického diania pretrváva aj naďalej, aj keď jeho hodnotenie je pomerne skeptické.

„Môžu vstúpiť do politických strán, ale je to tá najmenej ideálna varianta, lebo by len roznášali letáky.“

(ID1, 19 rokov)

Participácia na politickom živote cez štruktúry politickej strany môže byť z pohľadu mladého človeka vnímaná ako nedostupná meta a prekážka, keďže viaceré relevantné politické strany na Slovensku sú vysoko centralizované (Dolný & Malová 2017). Ako naznačili niektorí naši parti-

cipanti, politiku vnímajú, že je o známostiach: „ak človek niekoho nepozná, nedokáže sa tam dostať“. Nízky osobný záujem o participáciu na politickom živote tak zrejme čiastočne reflektuje vnímanú zložitú možnosť osobne sa angažovať. Sústreďenie sa na veci, ktoré mladý človek do veľkej miery dokáže ovplyvniť ako spôsob trávenia voľného času či vlastný životný štýl tak predstavujú prirodzenú voľbu.

Podobným spôsobom sa sústreďenie mladých na seba a chýbajúca sociotropná orientácia prejavuje aj v dobrovoľníckej činnosti, ktorá na rozdiel od politickej participácie ponúka širšie možnosti realizácie aj pre mladých ľudí. Napriek dlhodobému zdôrazňovaniu hodnoty dobrovoľníckej činnosti (napr. Európska komisia 2011) a aj priamej finančnej podpory dobrovoľníctva či už zo strany Európskej únie alebo slovenskej vlády (napr. Ministerstvo vnútra SR 2021), dobrovoľníctvo medzi mladými na Slovensku nezohráva dôležitú úlohu. V prípade Slovenska sa takmer tri štvrtiny mladých ľudí (74 percent) vyjadrilo, že v poslednom roku sa nezapojili do žiadnej dobrovoľníckej činnosti. V ostatných krajinách východného regiónu a Pobaltia sa podobne ako na Slovensku väčšina mladých ľudí do dobrovoľníctva nezapájala, avšak podiel bol nižší (od 58 percent v Litve až po 68 percent v Maďarsku). Z organizácií, v rámci ktorých sa mladí ľudia na Slovensku zapojili

GRAF 8.1: ORGANIZÁCIE, V KTORÝCH MLADÍ REALIZOVALI DOBROVOĽNÍCKU ČINNOSŤ V UPLYNULOM ROKU

Zdroj: FES Youth Studies 2021
Akékoľvek rozdiely v prezentácii vyplývajú z toho, že nie je zobrazené desiatinné číslo.

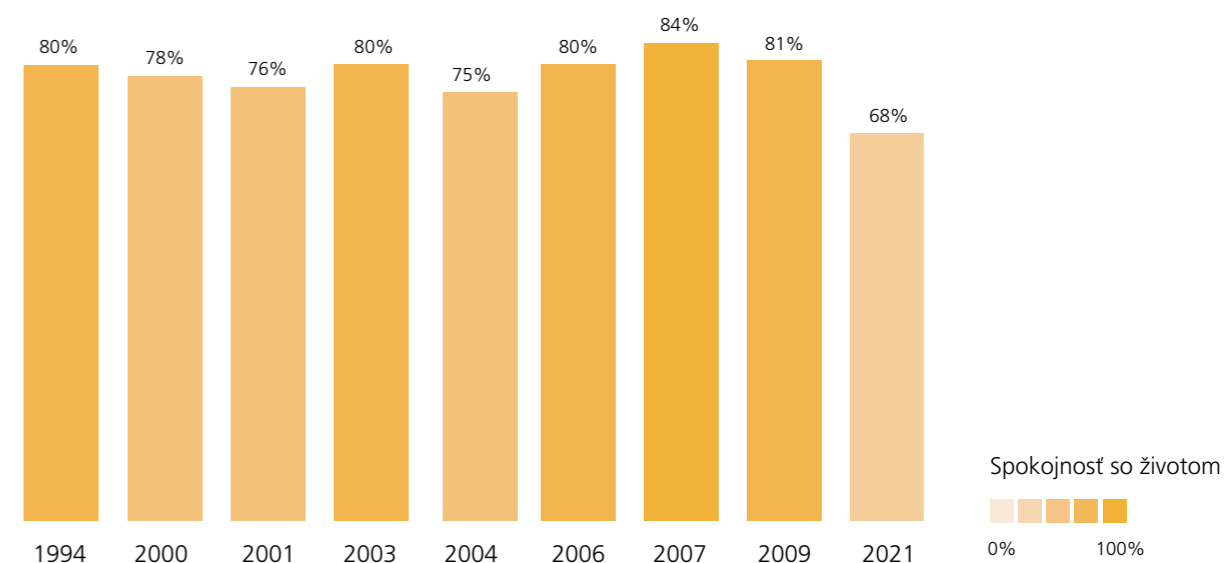
do dobrovoľníckej činnosti, dominovali najmä združenia a kluby (napr. športové či hudobné), školy a univerzity, ale aj vlastné dobrovoľnícke projekty (pozri graf 8.1).

Prílišný individualizmus a zahľadanie sa na vlastné potreby a priority môže z dlhodobého hľadiska predstavovať pre spoločnosť výzvu. Viacerí autori poukazujú na dôležitosť vzájomných vzťahov medzi jednotlivcami v spoločnosti (sociálny kapitál vytvárajúci vzájomné putá) z hľadiska rozvoja demokracie a aj ekonomického rozvoja krajiny (Putman 1992, Dasgupta & Serageldin 2000, Widmalm 2006). Nízka miera sociotropnej orientácie mladých ľudí je preto ukazovateľ, ktorému by sme mali venovať zvýšenú pozornosť. Indikuje, že výchova k občianstvu a orientácia na posilňovanie vzájomných interakcií u mladých ľudí je potrebná a zvýšená pozornosť by mala byť venovaná aj aktivitám, ktoré vo väčšej miere vtahujú mladých ľudí do života spoločnosti.

POKLES SPOKOJNOSTI S VLASTNÝM ŽIVOTOM: POST-PANDEMICKÁ TRAUMA?

Zaujímavým zistením výskumu je porovnanie spokojnosti mladých ľudí so životom. Slovensko patrí medzi krajiny s najvyššou mierou spokojnosti mladých ľudí so životom vo všeobecnosti (68 percent) v regióne strednej a východnej Európy. Podobnú mieru spokojnosti mladých dosahujú ešte pobaltské Estónsko a Litva. Ak sa však pozrieme na vývoj spokojnosti v čase, môžeme konštatovať, že **na Slovensku došlo k výraznému poklesu spokojnosti mladých v porovnaní s predchádzajúcim obdobím**. Celkový dlhodobý trend poukazoval na relatívne stabilnú a vysokú mieru satisfakcie, keď zvyčajne viac ako tri štvrtiny mládežníckej populácie deklarovalo celkovú spokojnosť so životom (viď graf 8.2). Aktuálnych 68 percent mladých ľudí, ktorí sú spokojní so životom teda predstavuje štatisticky významný pokles. Podľa našich zistení boli najmenej spokojní mladí vo veku 15 – 18 rokov, teda mládež, ktorá poväčšine ešte študuje a neosamostatnila sa.

GRAF 8.2: SPOKOJNOSŤ SO ŽIVOTOM

Source: FES Youth Studies 2021; Iuventa 2013; Statistical Office 1994
Zdroj: FES Youth Studies 2021; Iuventa 2013; Štatistický úrad 1994

Tento výrazný pokles môže byť spôsobený najmä dôsledkami pandémie COVID-19 na mladých ľuďoch. V čase realizácie výskumu (leto 2021) doznievala druhá vlna pandémie, počas ktorej študujúci mladí ľudia boli už siedmy mesiac na dištančnom vzdelávaní, metaforicky povedané „uväznení“ v rodičovských bytoch. Kvalitatívny výskum k tejto téme poukázal na pocity frustrácie a tendenciu k apatičnosti a to najmä u participantov, ktorí boli študentmi.

„R1: Úplne som zlenivela, nikam som nechodila, som stále doma, žiadna socializácia. Došť mi chýbajú aj kamaráti, aj ten normálny režim.“

R2: Celý život som chcela mať školu takto z domu. Ale som sklamaná z toho, že máme menej socializácie a môžeme stretávať menej kamarátov.“

(FG1, 15 - 18 rokov)

Protipandemické opatrenia, ktoré s výnimkou „letnej prestávky“ (jún – september 2020) platili na Slovensku už od marca 2020, výrazne obmedzili sociálne kontakty a voľnočasové aktivity mladých ľudí. Časť mladých ľudí znášala tieto obmedzenia ťažko a ani prognózy ďalšieho vývoja pandémie neposkytovali veľa dôvodov na optimizmus (viac k téme prežívania pandemického obdobia pozri Baboš a Világi 2021).

Ďalším, štrukturálnejším faktorom, ktorý mohol prispieť k vyššej miere celkovej nespokojnosti so životom u mladých ľudí na Slovensku bolo vnímanie (pod)reprezentácie mladých ľudí na politickom živote krajiny¹³. Až polovica opýtaných mladých ľudí si myslela, že mladí ľudia nie sú vôbec reprezentovaní alebo sú len nedostatočne reprezentovaní na politickej úrovni, pričom väčšina (64 percent) zastávala názor, že by mladá generácia mala mať väčšie slovo v politike. Len 20 percent opýtaných si myslelo, že Slovensko sa bude mať v budúcnosti lepšie než teraz. A ako poodhalil kvalitatívny výskum, ak mladí ľudia hovorili o budúcnosti Slovenska, vnímanie politického smerovania bolo to primárne k čomu sa spontánne vyjadrovali. Ich nespokojnosť a obavy z budúcnosti súviseli s vnímaným nedostatočným pokrokom v politickej rovine.

„R1: Ale každé 4 roky, keď sa niekto iný dostane do vlády, tak sa ten smer mení. Pomaly k tomu smerujeme, ale bude to ešte trvať dlho. Každé smerovanie robí aj niečo dobré či zlé.“

R2: Vždy máme všetci nádeje a skončí to rovnako. Sme pozadu ako krajina oproti ostatným, čo ma mrzí a neviem na čom záleží, že sa nikam neposúvame.“

(FG2, 19 – 24 rokov)

Tým, že pre väčšinu mladých sú charakteristické individualistické hodnoty a postoje, vlastnú budúcnosť vidia oveľa pozitívnejšie než budúcnosť krajiny, v ktorej žijú. Až tri štvrtiny mladých ľudí očakáva zlepšenie svojej osobnej budúcnosti v horizonte 10 rokov. Toto očakávanie môže súvisieť s tým, že záležitosti ako vzdelanie, kariéra či osobný život a jeho smerovanie sú veci, o ktorých jednotlivci môžu do veľkej miery rozhodovať samostatne a pričiniť sa o ich zlepšenie. Toto očakávanie je v ostrom kontraste s hodnotením budúceho vývoja krajiny ako takej, pri ktorom zlepšenie smerovania očakáva len jedna pätina opýtaných.

Napriek tomu, že mladí ľudia na Slovensku vnímajú budúcnosť krajiny najpesimistickejšie z krajín V4, zároveň patrí Slovensko medzi krajiny, z ktorých najmenej mladých ľudí prejavilo silnú túžbu emigrovať (len 7 percent). Zistenia kvalitatívneho výskumu poukazujú na silné rodinné a priateľské putá, ktoré participanty uvádzali ako dôležitý faktor pri zvažovaní a odmietnutí možnosti dlhodobej emigrácie do zahraničia a to i napriek nepriaznivo vnímanej budúcnosti krajiny.

„Necítim potrebu odchádzať z Bratislavy, som si tu zvykol a som konzervatívny. Nechce sa mi odchádzať a budovať nanovo vzťahy. Pre mňa osobne je hodnota rodina. Krv je krv a tej sa pomáha, aj keby som ich neznášal.“

(ID3, 29 rokov)

Najmä v tých segmentoch mladej generácie, v ktorých rodina a národne založená spolupatričnosť hrá dôležitú úlohu (tradicionalisti, konzervatívni nacionalisti), môžu tieto dôvody prevážiť aj možné ekonomické benefity (najmä u tradicionalistov).

„Aj som chvíľu žila v Anglicku, ale nechcela som tam žiť nastálo. Tu mám rodinu, domov - neodíšla by som. Nestoja mi tie peniaze za to.“

(ID5, 27 rokov)

Naopak najslabšiu rolu bude zrejme rodinné puto a domáce zázemie zohrávať pri segmente, ktorý sme označili ako ľavicoví internacionalisti, ktorí sú medzinárodnému prostrediu veľmi otvorení. Odráža sa to aj tým, že až 20 percent z tohto segmentu pociťuje silnú túžbu emigrovať.

Aj keď pozorujeme štatisticky významný pokles spokojnosti so životom u mladých ľudí, stále možno hovoriť o väčšine (68 percent), ktorá so životom spokojná je. Zistenia kvalitatívneho výskumu poukazujú na to, že mladí ľudia, ktorí prejavili spokojnosť so svojím životom poukazovali na špecifické obdobie mladosti, počas ktorého si užívajú bezstarostnosť. Uvedomujú si, že v budúcnosti spolu s možným lepším materiálным zabezpečením môžu očakávať aj pribúdanie starostí a stresu. Tieto postoje prezentovali najmä participanty, ktorí ešte nemali vlastnú rodinu a boli v rannom štádiu budovania svojej profesionálnej kariéry. Aktuálne prežívaný pocit bezstarostnosti u našich participantov prispieval k celkovej spokojnosti s vlastným životom a jeho aktuálnym smerovaním.

HLAVNÉ ZISTENIA

- Mladí ľudia na Slovensku inklinujú skôr k individuálnym než sociotropným postojom a hodnotám. Aktívizmus zameraný na spoločnosť patrí medzi aktivity, na ktorých mládeži záleží najmenej a nezapájajú sa do nich.
- Mládež na Slovensku preukazuje inklináciu k nacionalistickým postojom, ktorá je v regióne V4 porovnateľná najmä so situáciou v Česku.

- V porovnaní so situáciou pred dvadsiatimi či desiatimi rokmi je dnes menej mladých ľudí na Slovensku spokojných so svojím životom. Môže to súvisieť s dopadmi aktuálnej pandemickej krízy (2020-21), ktorá bola po migračnej kríze (2015-16) už druhou v poradí, ktorú súčasná mladá generácia mala možnosť zažiť. Pokles spokojnosti môže súvisieť najmä s tým, že jej priame dopady na každodenný život boli v porovnaní s predchádzajúcimi krízami oveľa výraznejšie.

ODPORÚČANIA

- Nízka miera sociotropnej orientácie mladých ľudí môže mať negatívny dopad na demokratický vývoj v budúcnosti, preto odporúčame kultivovať vnímanie potreby orientácie mladých ľudí nielen na seba samých a individuálny úspech či spokojnosť. Výchova k občianstvu a orientácia na posilňovanie vzájomných interakcií členov spoločnosti je u mladých ľudí na Slovensku potrebná a zvýšená pozornosť by mala byť venovaná aj aktivitám, ktoré vo väčšej miere vtahujú mladých ľudí do života spoločnosti.
- Inklinácia mladých ľudí k nacionalistickým a xenofóbnym postojom si aj naďalej na Slovensku vyžaduje pracovať s témou extrémizmu, nacionalizmu – budovať povedomie o ich negatívnych vplyvoch a naopak podporovať pluralistické postoje a vzájomnú toleranciu v spoločnosti.
- Pri podobných ohrozeniach a krízach, akým v súčasnosti čelí spoločnosť odporúčame rovnako citlivo a zodpovedne ako to vládne elity robia v prípade ekonomicky aktívneho obyvateľstva pristupovať aj k potrebám mládeže. Snaha obmedzovať celoplošné uzatváranie vzdelávacích a voľnočasových inštitúcií pre mládež je krok správnym smerom.

9

POLITICKÉ POSTOJE A PARTICIPÁCIA

Kvalita demokracie a vládnutia závisí od mnohých aspektov, avšak informovaní občania so záujmom o politiku sú jednou z dôležitých súčastí, bez ktorých hrozí úpadok kvality demokracie (Dahl 1989, Diamond a Morlino 2004). Aj z tohto dôvodu sú politické postoje a názory mladých ľudí dôležité, pretože dokážu naznačiť vývoj spoločnosti v blízkej budúcnosti, keď generácie mladých dospievajú. Navyše, nedostatočná politická participácia vo formatívnom veku sa prejavuje aj nízkou politickou mobilizáciou v dospelosti (Hooghe, Stolle, Stouthuysen 2004).

Staršie výskumy mládeže na Slovensku ukazujú, že záujem o politiku bol v období vstupu krajiny do Európskej únie na úrovni približne štvrtiny mladých ľudí (Macháček 2005). Keď to porovnáme s výsledkami viacerých výskumov celkovej populácie z ostatných rokov, tak úroveň záujmu o politiku je celkovo v spoločnosti výrazne vyššia, avšak stabilná (napr. 44 percent podľa Európskeho výskumu hodnôt 2018). Tým sa len potvrdzuje dlhodobé pozorovaný fakt, že prechod na trh práce a založenie vlastnej rodiny prináša aj zvýšený záujem o politicko-spoločenské dianie. Údaje FES Youth Study ukazujú, že záujem o politiku medzi mládežou na Slovensku v roku 2021 sa drží na úrovni 25 percent, čo v porovnaní s minulými štúdiami ukazuje stabilitu.

Na tomto mieste však musíme upozorniť na to, že akékoľvek závery vieme robiť len o mládeži žijúcej na Slovensku, pričom nezanedbateľné množstvo mladých ľudí žije krátkodobo alebo dlhodobo v zahraničí. Existuje dôvod predpokladať, že ide o ľudí, ktorí sú skôr vzdelanejší, jazykovo zdatnejší a nadpriemerne využívajú výhody členstva v Európskej únii. Aj preto je možné, že politické postoje a názory by po zohľadnení mládeže dočasne žijúcej v zahraničí boli mierne odlišné.

ĽAVO-PRAVÉ ČLENENIE A ÚLOHA ŠTÁTU

Ideologické seba-zaradenie mladých ľudí na ľavo-pravej škále je vo výraznej miere podobné celkovej dospeléj populácii. Pri porovnaní výsledkov mladých ľudí s Európskou sociálnou sondou (2018) je zrejme, že väčšina ľudí sa vidí ako stredovo orientovaných. Na Slovensku je

však delenie medzi ľavicu a pravicu takmer symetrické medzi mladými aj celkovou populáciou.

Zaradenie samého seba do strednej pravo-ľavej škály sa však na agregátnej úrovni nepremieta do postojov k výsledkom hospodárskych politík, najmä pokiaľ ide o re-distribúciu zdrojov. Pri otázke, či by mali byť príjmy chudobných a bohatých viac vyrovnané vyjadrilo súhlas viac ako polovica mladých Slovákov (skôr a silne súhlasí 53 percent). **Inými slovami, badať tu skôr príklon k tradične ľavicovému než stredovému videniu úlohy štátu.**

V medzinárodnom porovnaní je slovenská mládež z hľadiska seba-zaradenia medzi ľavicu a pravicu priemerná a ničím sa nevymyká z regionálneho porovnania. V regióne Vyšehrada je to skôr Maďarsko, a v Pobaltí Lotyšsko, ktorých mládež aj dospelá populácia sú naklonené mierne viac k pravici.

Podobne silnú podporu mal medzi mládežou aj výrok, že vláda by sa mala o ľudí postarať (angl. everybody is provided for). Na Slovensku sa s týmto výrokom skôr alebo silne stotožňuje 71 percent. V každej z krajín skúmaného regiónu bola zaznamenaná väčšinová podpora, hoci v Českej republike „iba“ 51 percent.

Avšak pri otázke, ktorá delenie na ľavicu a pravicu predstavuje do konkrétnej hospodárskej politiky (v tomto prípade vlastníctvo podnikov a priemyselných spoločností) sa už na Slovensku mladí ľudia priklonili skôr k pravícovému riešeniu, a štátne vlastníctvo podporila iba malá časť ľudí (22 percent), rovnako ako aj v ďalších štátoch. To naznačuje, **že v očiach mladých ľudí je úloha štátu zabezpečiť ekonomickú spravodlivosť a rovnosť oddelená od vlastníctva výrobných prostriedkov.** V priestore strednej a východnej Európy to môže byť aj dôsledkom dlhé roky dominujúceho spoločenského diskurzu, v ktorom boli vlády vykresľované ako neefektívny vlastník podnikov so sklonom ku korupčnému správaniu. Možné je aj myšlienkové prepojenie na režim pred rokom 1989, pri ktorom sa neexistencia súkromného vlastníctva (podnikov) a vyvlastňovanie často vynárajú ako jedny z najväčších zlyhaní, čo si mladí ľudia môžu veľmi ľahko spojiť ako neželateľné v dnešnej dobe.

Jeden z meraných postojov k sociálnym a ekonomickým politikám je tiež univerzálny základný príjem a jeho zavedenie. Na Slovensku sú v otázke tohto nástroja verejnej politiky mladí ľudia značne rozdelení. Vyše tretina z nich s ním súhlasí (35 percent), a iba o niečo viac ľudí je proti (38 percent). Podobne rozdelená je mládež aj v ďalších krajinách, pričom v žiadnej z nich nemá jasnú väčšinu ani jeden z táborov. Pri interpretácii tohto výsledku treba byť obzvlášť opatrný, keďže samotný koncept univerzálneho základného príjmu je značne zložitý, a zmysluplnosť jeho merania aj medzi dospelou populáciou je diskutabilná (pozri Roosma a van Oorschot 2020).

Z analytického pohľadu to vyzerá tak, že delenie na ľavicu a pravicu medzi mladými ľuďmi nemá konzistentný obsah, ktorý by sa rovnako pretavil aj do postojov k verejným politikám. Seba-zaradenie na ľavo-pravej škále tak nie je spoľahlivým prediktorom toho, aké riešenia v hospodárskej alebo sociálnej politike bude mladý človek schvaľovať.

POSTOJE K DEMOKRACII

Postoje mladých ľudí k demokracii a demokratickým procesom sa dostali do pozornosti spoločenských vedcov obzvlášť po voľbách v roku 2016. Do parlamentu sa vtedy dostala strana Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko, mnohými označovaná ako pravicový extrém (Nociar 2012) či až neo-nacistická (Filipec 2019, Voda, Kluknavská a Spáč 2021) a jej predseda bol v roku 2020 (zatiaľ neprávoplatne) odsúdený za podporu a propagáciu hnutia smerujúceho k potlačeniu základných práv a slobôd. Práve po voľbách 2016 sa presadil naratív, že túto stranu dostali do parlamentu najmä mladí voliči (Gyarfášová 2018).

Naše údaje (FES Youth Study 2021) ukazujú, že tak politické preferencie mladých ľudí na Slovensku, ako aj ich postoje k demokracii sú porovnateľné s priemerom regiónu V4 či pobaltských krajín a nevykazujú silný príklon k autoritárstvu. S tým, že demokracia je dobrá forma vlády, súhlasí väčšina mládeže vo všetkých krajinách s výnimkou Lotyšska. Na Slovensku je to 58 percent, a priamy nesúhlas vyslovilo 10 percent mladých ľudí.

Mladých ľudí sme sa tiež pýtali, či by za istých okolností nebola diktatúra lepšou formou vlády ako demokracia. Vo všetkých siedmich krajinách tento nápad viac mladých odmietlo, než s ním súhlasilo. Avšak iba na Slovensku a v Česku to priamo odmietla väčšina mládeže (52 percent na Slovensku, 59 percent v Českej republike). Naopak, súhlasilo s tým 18 percent mladých ľudí na Slovensku. Medzi jednotlivými vekovými skupinami nie sú štatisticky významné rozdiely. Znamená to teda, že tieto postoje sa vo formatívnom období veľmi nemenia, a medzi pätnástym a dvadsiatym deviatym rokom života ostávajú v priemere rovnaké.

Vďaka relatívne bohatému medzinárodnému výskumu zameranému na demokraciu vieme nálady mladých ľudí porovnať aj s dospelou populáciou. Podľa údajov Európskeho výskumu hodnôt (angl. European Value Study) z rokov 2017/2018 je podobný trend aj medzi dospelými populáciami v strednej a východnej Európe. Slovensko a Česko vykazuje nadpriemerné odmietanie silného lídra. V otázkach hodnotiacich demokratickú formu vlády je dospelá populácia Slovenska tiež skôr pozitívna, a v rámci skúmaného regiónu určite nie je nadpriemerne negatívna.

Napokon sme sa pozreli aj na to, aké strany volili mladí ľudia v roku 2020 a aké mali politické preferencie v lete 2021. Zámerom je overiť si, či údaje stále ukazujú zvýšený príklon mládeže k extrémistickým politickým silám. Prieskum FES Youth Study 2021 ponúka v tomto jasnú odpoveď. Či už minulé voľby, alebo aktuálne preferencie v čase výskumu jasne ukazujú, že väčšina mladých ľudí bola naklonená progresívnym politickým silám, resp. silám, ktoré deklarovali výmenu vládnucej garnitúry do roku 2020. Podiel mladých ľudí preferujúcich extrémne pravicové politické subjekty bol menší ako je bežné v prieskumoch verejnej mienky na celej dospeléj populácii. Aj keď údaje FES neumožňujú presne definovať príčiny zmien politickej preferencie medzi mladými ľuďmi, je dôvod predpokladať, že k tomu prispela tak stigmatizácia strany ĽSNS, ako aj osвета varujúca pred extrémizmom viacerých štátnych a mimovládnych aktérov zameraná na mladých ľudí.

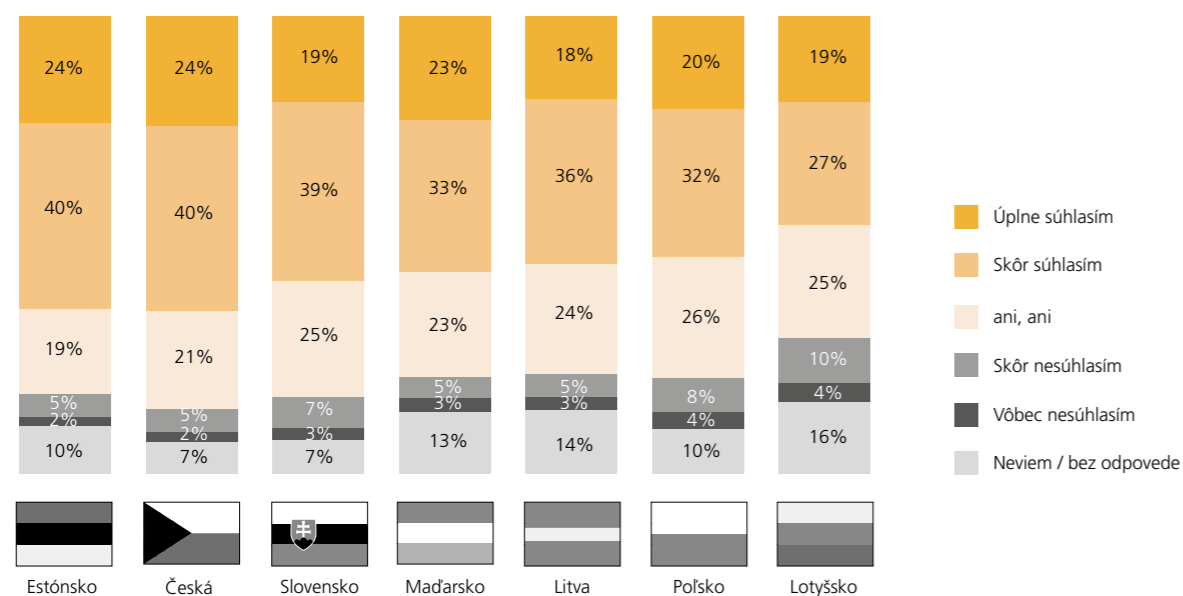
POLITICKÉ ZASTÚPENIE A POLITICKÁ PARTICIPÁCIA

Pri politických preferenciách mladých ľudí sme sa pozreli aj na ďalšiu zaujímavosť – podiel tých, ktorí majú, resp. nemajú politické zastúpenie v parlamente. **Aj keď väčšina slovenskej mládeže vyjadrila preferenciu voči strane, ktorá sa dostala do Národnej rady SR, je to „iba“ 55 percent. Ďalších 21 percent mladých ľudí by volilo stranu, ktorá aktuálne zastúpenie nemá, a 22 percent mladých ľudí by si nevybralo žiadnu zo súčasných strán.**

Fragmentácia straníckej scény a vysoký podiel voličských hlasov pre strany, ktoré sa do parlamentu nedostali, môže byť jedným z dôvodov, prečo medzi mládežou prevažuje presvedčenie, že nie je vôbec (8 percent), alebo len slabo zastúpená (42 percent) v politike. Naopak, celkom dobre a veľmi dobre sa cíti byť politicky reprezentovaných len 8% ľudí. Tento výsledok je zároveň najhorší spomedzi sledovaných krajín, ak teda prijmeme predpoklad, že vyššia politická reprezentácia znamená aj vyššiu kvalitu demokracie.

Ochota aktívne sa zúčastňovať politického života je však tiež relatívne nízka. Spomedzi meraných aktivít je pre mladých ľudí na Slovensku najpriateľnejšie podpísať petíciu, resp. ju podporiť na internete. Podľa nášho prieskumu tak už niekedy v minulosti učinilo 41 percent ľudí, a ďalších 18 percent by tomu bolo naklonených (graf 9.2.). Druhou participatívnou aktivitou, ktorú ešte pozitívne vníma viac ako polovica ľudí, je dobrovoľníctvo alebo aktivity mimovládneho sektora (51 percent). Pri mnohých ďalších podobách politickej participácie (napríklad účasť na demonstrácii alebo nekupovať veci z politických dôvodov) je podiel ľudí, ktorí sa k nim stavajú pozitívne menší a prevažujú negatívne reakcie. **Najmenej akceptovanou formou participácie je práca pre politickú stranu alebo skupinu, ktorú odmietajú necelé dve tretiny mladých ľudí.**

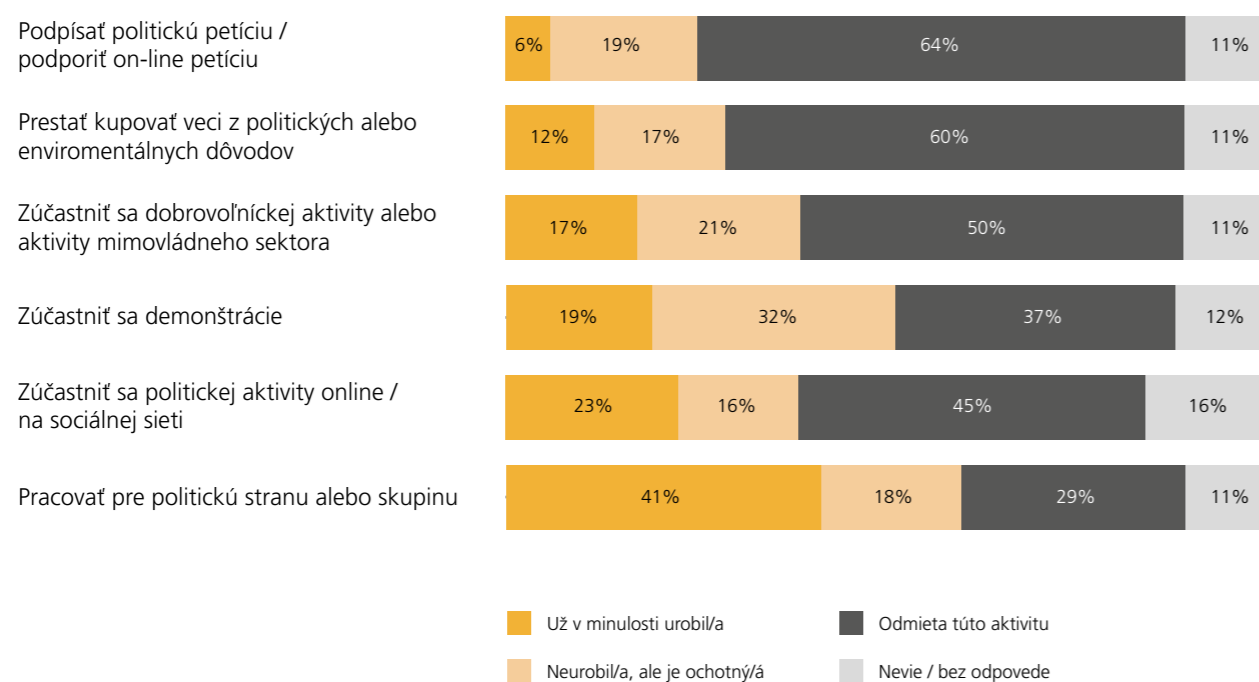
GRAF 1: SÚHLAS S VÝROKOM, ŽE DEMOKRACIA JE DOBRÁ FORMA VLÁDY

Zdroj: FES Youth Study 2021

Akékoľvek rozdiely v prezentácii vyplývajú z toho, že nie je zobrazené desiatinné číslo.

GRAF 9.2: SKÚSENOSŤ A OCHOTA ZAPOJIŤ SA DO POLITICKÝCH AKTIVÍT

Zdroj: FES Youth Study 2021
Akékoľvek rozdiely v prezentácii vyplývajú z toho, že nie je zobrazené desiatinné číslo.

Viac príležitostí, ako prejavíť svoju politickú vôľu, by si želali približne dve tretiny mladých Slovákov. V tomto meradle je slovenská mládež porovnateľná s inými krajinami v našom prieskume, a rozdiely medzi krajinami sú zanedbateľné. Rovnako malé rozdiely medzi krajinami sú aj v tom, koľko ľudí by prijalo, respektíve odmietlo na seba zobrať politickú funkciu. S radosťou by ju na Slovensku prijalo 13 percent ľudí, a silne odmietlo 33 percent ľudí. Vyšší podiel odmietania politickej funkcie bol iba v Poľsku, a rovnaký v Maďarsku.

Celkový obraz o záujme mladých ľudí o spoločenské dianie či ochote zapojiť sa dopĺňa aj fakt, že len malý podiel mládeže diskutuje so svojimi známymi či priateľmi o politike. Často alebo veľmi často to robí 19 percent mladých. Zároveň však platí, že tento podiel nie je výrazne nižší ako v iných krajinách strednej a východnej Európy. V porovnaní s dospelou populáciou je miera diskusie o politike medzi mládežou prirodzene nižšia. To môže byť do veľkej miery spôsobené aj tým, že mladých ľudí politika veľmi nezaujíma.

EURÓPSKA INTEGRÁCIA A IDENTITA

Mladí ľudia sú zvyčajne označovaní za skupinu obyvateľov, ktorá má najviac možností benefitovať z členstva Slovenska v Európskej únii. Či už možnosti študovať v zahraničí za rovnakých podmienok, ako majú domáci študenti, alebo možnosti otvoreného trhu práce sú hypoteticky dosiahnuteľnejšie benefity mladými ľuďmi než staršou generáciou. O ich reálnom využití svedčia aj vysoké čísla Slovákov žijúcich, či už trvale alebo dočasne, v iných štátoch EÚ (pozri aj kapitolu 6 k zamestnanosti a mobilite). Podľa správy Ministerstva investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie SR „za posledných 15 rokov Slovensko opustilo až 300 000 Slovákov, najčastejšie vysokoškolskí vzdelaní mladí ľudia do 30 rokov.“ (MIRRI 2021, str. 13). Podiel vysokoškolákov študujúcich v zahraničí je podľa údajov OECD takmer 20 percent, pričom priemer EÚ je dlhodobo na úrovni 2 percent (Hall et al. 2019).

Paradoxne, spomedzi skúmaných krajín je práve na Slovensku najnižší podiel mladých ľudí, ktorí vyjadrili presvedčenie, že európska integrácia priniesla krajine ekonomické benefity (48 percent). Spolu s Litvou tak Slovensko patrí medzi jediné dve krajiny, kde je o tom presvedčená menej ako polovica mladých ľudí. Vyslovene negatívny efekt na ekonomiku krajiny vidí v Európskej únii 17 percent mladých Slovákov, a približne tretina buď nevidí žiadny efekt, alebo to nevie vyhodnotiť.

Pokiaľ ide o vplyv na politický systém, mladí ľudia na Slovensku hodnotia **vplyv členstva v EÚ viac negatívne než pozitívne (26 percent vs. 24 percent), pričom je to jediná zo siedmich skúmaných krajín, kde prevláda negatívne hodnotenie.** Vo všetkých zvyšných krajinách prevláda pozitívne hodnotenie vplyvu únie na politický systém krajiny, a to vrátane Maďarska.

Relatívne negatívne vnímanie Európskej únie sa odráža aj na dôvere, ktorú ľudia prejavujú EÚ. Na Slovensku je najvyšší podiel mladých, ktorí vôbec nedôverujú EÚ (17 percent), a rovnako má Slovensko aj najvyšší podiel mladých, ktorí by hlasovali za vystúpenie krajiny z EÚ (tiež 17 percent).

Negatívne nastavenie slovenskej mládeže kopíruje do veľkej miery aj postoje dospeléj populácie v tom zmysle, že v mnohých otázkach je dospelá populácia Slovenska rovnako najviac negatívna spomedzi krajín V4 a Pobaltia. Podľa Eurobarometra z jari 2021 (č. 94.3) bola celkovo populácia naklonená skôr nedôverovať Európskej únii: 47 percent oproti 43 percent dôvery, pričom už najbližšia Česká republika ma pomer ľudí priaznivejší pokiaľ ide o dôveru k EÚ: 49 percent ľudí dôverovalo a 47 percent nedôverovalo v EÚ. Len pre porovnanie, najpozitívnejšia krajina zo skúmaného regiónu bola Litva. Pomer v dospeléj populácii bol 69 percent oproti 31 percent, a medzi mládežou dôverovalo 50 percent ľudí, k nedôvere sa slabšie či silnejšie prikláňalo 15 percent.

Pokiaľ ide o pociťovanie európskej identity, aj v tomto ukazovateli obsadila slovenská mládež posledné priečky v regionálnom rebríčku, keď len 51 percent respondentov sa cítilo byť Európanmi. Nižší podiel dosiahli už len mladí Poliaci s 50 percentami. Priemer siedmich krajín bol pritom na úrovni 56 percent. Ak si tento údaj porovnáme s celkovou dospelou populáciou, tak až 77 percent Slovákov sa cíti byť Európanmi (Eurobarometer č. 95, 2021), čo

len potvrdzuje indície o negatívnejších postojoch mladých ľudí voči EÚ.

Zaujímavé pritom je, že v hodnotení vlastnej krajiny a Európskej únie je takmer vo všetkých významných hodnotách pozitívnejšie vnímaná práve Európska únia. Či už ide o ekonomické záležitosti (zamestnanosť, všeobecný blahobyt), kvalitu vládnutia (právny štát, demokraciu), alebo postavenie človeka v spoločnosti (hodnoty rovnosti, ale aj individuálnej slobody), vo všetkých spomínaných atribútoch je pozitívnejšie hodnotená Európska únia. Preto je pravdepodobné, že značne negatívne postoje k EÚ nie sú vedené racionálnym hodnotením či porovnaním rôznych aspektov kvality života, ale iracionálnym vnímaním, ktoré môže byť vedené emóciami, identitou, alebo aktuálnym spoločenským diskurzom. Práve v ňom je EÚ často vykresľovaná ako politická sila, ktorá má negatívne dôsledky jednak pre kultúru a tradície na Slovensku, ale tiež obmedzuje suverenitu krajiny v politických a ekonomických otázkach.

POSTOJE NAPRIEČ MLÁDEŽNÍCKYMI SEGMENTAMI

Obraz o politických postojoch a preferenciách mladých ľudí by nebol komplexný, keby sme sa nepozreli aj na to, ako sa od seba líšia jednotlivé segmenty mládeže. Na rozdiel od iných hodnôt a postojov, ako napríklad túžba emigrovať či budovať kariéru, práve politické preferencie či postoje k EÚ sa výrazne líšia.

POLITICKÁ RADIKALIZÁCIA VYBRANÝCH SKUPÍN?

Keď sme písali, že sa celkovo medzi mládežou nepotvrdila radikalizácia politických preferencií, tak na agregátnej úrovni je to pravda. Avšak výraznejšie preferencie k progresívnym politickým subjektom ako Progresívne Slovensko či Sloboda a solidarita sú ťahané najmä mladými zo segmentu ľavicoví internacionalisti, a tiež do väčšej miery tzv. novými liberálmi. Naopak, **LSNS by mala nadpriemerne vysokú podporu medzi skupinou remeselníkov s beznádejou (11 percent) a konzervatívnymi nacionalistami (12 percent).** V druhom menovanom segmente má rovnako nadpriemernú podporu aj hnutie

Republika, ktoré vzniklo osamostatnením sa viacerých poslancov a členov ĽSNS.

Zaujímavé pritom je, že tieto dve skupiny mladých ľudí sami seba nevnímajú ako výraznejšie pravicovo orientovaných. Pri otázke na seba-zaradenia na ľavo-pravej škále sa práve konzervatívni nacionalisti (spolu s tradicionalistami) v najvýraznejšej miere prikláňajú ku krajnej ľavici. Z hľadiska účasti na voľbách stojí za zmienku, že až polovica tradicionalistov by sa volieb nezúčastnila (pričom celkový priemer je 18 percent).

KONZERVATÍVNI A ROVNOSTÁRSKI

Presvedčenie, že príjmové rozdiely medzi chudobnými a bohatými by sa mali viac vyrovnávať bolo najsilnejšie medzi skupinou tradicionalistov (súhlasilo 75 percent) a s miernym odstupom nasledovala skupina konzervatívnych nacionalistov (59 percent). Prirodzene, najmenej sa s týmto stotožnili noví liberáli, avšak aj medzi nimi súhlasilo relatívne veľké množstvo ľudí (40 percent). Aj v názore, že vláda by sa mala postarať o ľudí, sa najviac našli tradicionalisti (súhlasí 87 percent z nich) a konzervatívni nacionalisti (80 percent).

Údaje teda ukazujú, že napriek tomu, že obidve skupiny mladých ľudí (tradicionalisti a konzervatívni nacionalisti) majú v mnohých aspektoch konzervatívne postoje, v oblasti sociálnych politík sú najvýraznejší zástancovia silného štátu a re-distribúcie zdrojov. Fakt, že táto črta je typická skôr pre ľavicovo zmýšľajúcich ľudí naznačuje, že mladí ľudia na Slovensku nemajú konzistentné a ideologicky ukotvené hodnotové orientácie, ktoré by sa konzistentne prejavovali v postojoch k verejným politikám.

POLARIZUJÚCA EURÓPSKA ÚNIA

V postojoch k Európskej integrácii Slovenska sa rozdiely medzi jednotlivými segmentami mladých ľudí prejavili najvýraznejšie. Na jednej strane názorového spektra stoja spravidla ľavicoví internaciona-

listi a noví liberáli, na druhej strane konzervatívni nacionalisti a tradicionalisti, avšak nie za každých okolností.

Pokiaľ ide o vplyv členstva krajiny v EÚ na hospodárstvo, tak väčšina ľavicových internacionalistov (76 percent) aj nových liberálov (75 percent) hodnotí vplyv EÚ pozitívne. Neznamená to však, že by ďalšia štvrtina bola vo svojom hodnotení negatívna, takých je iba malá skupina (4 percentá). Zvyšní to buď hodnotia neutrálne, alebo vplyv vyhodnotiť nevedia. Konzervatívni nacionalisti sa, naopak, prikláňajú viac k negatívnemu hodnoteniu (48 percent), pozitívny vplyv členstva na ekonomiku Slovenska vidí iba 29 percent.

Situácia je podobná aj pri hodnotení vplyvu na politický systém, pričom až 72 percent konzervatívnych nacionalistov hodnotí tento vplyv negatívne, a iba 3 percentá pozitívne. Naopak, ľavicoví internacionalisti sa z dvoch tretín prikláňajú k pozitívnemu vplyvu EÚ aj na politický systém (popri vplyve na hospodárstvo), a vyslovene negatívne to hodnotia len štyri percentá tejto skupiny mladých.

Významná polarizácia medzi segmentami mladých ľudí sa ukazuje aj pri otázke na zotrvanie, resp. vystúpenie krajiny z EÚ. Ak by o takomto kroku mali rozhodovať konzervatívni nacionalisti, tak až 72 percent z nich by v referende o vystúpení hlasovalo áno. Proti by bolo iba 19 percent. Naopak, výraznú podporu zotrvaníu v Európskej únii prejavujú noví liberáli (90 percent) a ľavicoví internacionalisti, z ktorých by zotrvanie podporilo až 97 percent. Zaujímavou je v tomto skupina dezorientovaných, pre ktorú boli v iných politických otázkach typické skôr neutrálne odpovede, resp. neviem či nedostatok schopností vyhodnotiť situáciu. Avšak v hypotetickom referende o vystúpení Slovenska by za vystúpenie hlasovali iba tri percentá, a 77 percent by bolo za zotrvanie.

RÔZNORODOSŤ MLADÝCH ĽUDÍ

Tak ako v dospeléj populácii, aj medzi mladými ľuďmi má politika a všeobecne spoločensko-politické otázky potenciál názorovo rozdeľovať ľudí. Zatiaľ čo v iných postojových oblastiach nemusia byť na prvý pohľad viditeľné, tak pri

politických postojoch je zrejmé, že mladí ľudia netvoria jednu, názorovo homogénnu skupinu ľudí. Postoje k Európskej únii sú, zdá sa, medzi najvýraznejšie polarizujúcimi témami.

Zároveň sa zdá, že mnoho mladých ľudí nemá konzistentne sformované postoje tak, ako by sme to mohli na základe štandardných teoretických či akademických prístupov očakávať. Ľavicové či pravicové názory v oblasti rodiny či životných postojov sa konzistentne neprenášajú do postojov v oblasti verejnej politiky či re-distribúcie zdrojov, a nie sú v súlade ani so seba-zaradením na osi ľavica-pravica. To sú silné indikácie toho, že tieto pojmy nie sú medzi mladými ľuďmi hodnotovo ukotvené a neslúžia ako ideologický základ pre formovanie spoločensko-politických postojov.

HLAVNÉ ZISTENIA

- Mladí ľudia na Slovensku nie sú ideologicky výrazne vyhranení. Z hľadiska delenia na ľavicu a pravicu sa umiestňujú skôr k stredu. Navyše ľavo-pravé presvedčenie nemá vplyv ani na mnohé otázky verejnej politiky týkajúce re-distribúcie finančných zdrojov. Údaje naznačujú, že dôležitejšie než vlastné zaradenie na ľavo-pravej škále je konkrétne riešenie konkrétneho problému, podľa ktorého sa môžu mladí ľudia aj v budúcnosti skôr orientovať pri výbere politickej strany.
- Nepotvrdil sa ani príklon mladých ľudí k pravicovo extrémnym politickým silám, vzhľadom na prevládajúci diskurz po voľbách v roku 2016. Preferencie mladých ľudí na Slovensku sú aktuálne skôr naklonené liberálno-progresívnym politickým silám. Podiel mladých ľudí, ktorí by v lete 2021 volili pravicový extrém je dokonca mierne nižší, než ukazujú prieskumy verejnej mienky na dospeléj populácii.
- Z hľadiska politickej participácie je slovenská mládež porovnateľná s inými krajinami v rámci strednej a východnej Európy. Najvyššia ochota participovať je spojená s podporou online petícií, naopak najmenej ochotní by boli mladí ľudia pracovať pre politickú stranu.

- Asi najviac znepokojujúce sú z hľadiska dlhodobého vývoja značne negatívne postoje mladých ľudí voči Európskej únii. Mládež na Slovensku je najnegatívnejšia v skúmanom regióne a to sa týka tak nedôvery v EÚ, ako aj prípadného hlasovania o vystúpení, či hodnotenia vplyvu členstva na ekonomiku Slovenska.

ODPORÚČANIA

- Odporúčame rôznorodé aktivity smerujúce k podpore participácie na spoločenskom a politickom živote. Aj keď úroveň záujmu o politiku a politickú participáciu nie je jednoduché meniť rýchlo, jej podpora je potrebná aj ako prevencia proti dlhodobému poklesu.
- Postoje mladých ľudí k Európskej únii je pomerne znepokojujúci aj v kontexte okolitých krajín. Odporúčame preto systematickú prácu relevantných aktérov vo verejnom priestore, ktorá by smerovala k lepšiemu pochopeniu prínosov členstva Slovenska v EÚ.

ZÁVER

Za posledných tridsať rokov, teda od vzniku samostatného Slovenska, došlo k výraznému poklesu podielu mladých ľudí v spoločnosti. Kým začiatkom milénia tvorili mladí ľudia do 30 rokov cez 44 percent populácie, v roku 2020 to bolo už len 32 percent a prognózy predpovedajú pokračovanie v tomto trende. K celkovému trendu starnutia populácie prispieva aj oddalovanie osamostatnenia sa a zakladania vlastných rodín mladými ľuďmi. Tieto tendencie sú prítomné aj napriek tomu, že celkový postoj mladých ľudí k manželstvu a rodine je vysoko pozitívny a manželstvo aj rodina sa nachádza v plánoch do budúcnosti väčšiny mladých. Pozitívne vnímanie rodiny ako hodnoty môže prameniť v osobnej skúsenosti väčšiny mladých na Slovensku s dobrými vzťahmi vo vlastnej rodine. Naše zistenia naznačujú, že väčšina rodín na Slovensku je pomerne liberálna, kde mladí ľudia majú vysokú mieru autonómnosti, príp. sú rovnocenne zapájaní do tvorby rodinných rozhodnutí. Na jednej strane teda vidíme, že rodina a tradičné manželstvo si všeobecne zachováva prestíž v hodnotovom rebríčku mladých ľudí, na strane druhej však individualistické stratégie dnešnej mládeže oddalujú vstup do manželstva aj zakladanie si rodín v mladom veku. Slobodní mladí ľudia sa dnes vo väčšej miere venujú sebarealizácii, dosahovaniu pracovných úspechov, snažia sa „užiť si“ skôr, než vstúpia do manželstva a založia si rodinu.

Z hodnotového hľadiska badať u mladých na Slovensku príklon k individualizmu a post-materialistickým hodnotám. Tradičné obavy mladých ľudí z nezamestnanosti, nárastu kriminality či zhoršovania životnej situácie ustúpili dnešným obavám z klimatickej zmeny, vážnych chorôb či sociálnej nespravodlivosti. Príklon k post-materialistickým hodnotám sa do istej miery prejavil aj pri očakávaniach od trhu práce. Aj keď najdôležitejším očakávaním od pracovnej pozície je príjem, ktorý zaplatí účty, vo veľkej miere sa objavovali nemateriálne aspekty práce ako napr. osobný rozvoj, šťastie, naplnenie, férové podmienky, rovnosť v zaobchádzaní, a podobne.

Pri politických postojoch možno vyvodzovať tri hlavné závery. Po prvé, z hľadiska záujmu o politiku a ochotu participovať na politickom živote je slovenská mládež takmer rovnaká ako mladí ľudia v ďalších krajinách V4 alebo Pobaltia. Po druhé, na rozdiel od obáv z radikalizácie mladých po roku 2016 sa v tomto prieskume ukazuje, že príklon k pravicovému extrémizmu je nižší ako u dospeléj populácie a prevažuje skôr voľba liberálno-progresívnych politických síl. Postojová orientácia mladých ľudí, najmä vzhľadom na xenofóbne tendencie a nacionalistické postoje však naznačuje, že u značnej časti mladých ľudí aj naďalej pretrvávajú potenciál pre podporu politických síl, ktoré budú aktívne propagovať politické ciele zohľadňujúce tieto postoje. Aktuálna nižšia podpora pre extrémnu pravicu môže súvisieť aj s intenzívnou kampaňou po voľbách 2016, ktorá bola zameraná na mladých ľudí a vysvetľovanie nekompatibility extrémnej pravice a demokratických hodnôt. Stigmatizácia konkrétneho reprezentanta extrémnej pravice – strany Ľudová strana Naše Slovensko – tak mohla prispieť k odklonu podpory pre túto stranu medzi mladými ľuďmi. V snahe doceliť hodnotový posun od xenofóbnych a nacionalistických postojov je však potrebné naďalej pracovať s mládežou pokiaľ ide o tieto témy (či už v rámci vzdelávacieho systému alebo spoločenského diskurzu). Treťou oblasťou sú postoje k EÚ a hodnotenie členstva krajiny v EÚ, ktoré sú mierne znepokojujúce, a v ktorých vyznieva slovenská mládež najnegatívnejšie spomedzi siedmich skúmaných krajín, čo opäť nasvedčuje, že je potrebné s mládežou pracovať aj v tejto oblasti.

POZNÁMKY POD ČIAROU

- 1 Len 12 percent opýtaných bolo aktuálne v manželskom zväzku a ďalších 22 percent žilo v domácnosti s partnerom, avšak bez manželstva.
- 2 Tu je potrebné podotknúť, že podľa učenia najrozšírenejšej, rímskokatolíckej cirkvi ale tiež podľa grécko-katolíckeho učenia, sa účasť na bohoslužbe aspoň raz týždenne vyžaduje a dobrovoľná absencia je považovaná za hriech. Neúčasť mladých na bohoslužbách preto znamená porušenie cirkevných prikázaní.
- 3 Ide o rímsko-katolícku, evanjelickú a grécko-katolícku cirkev.
- 4 Napr. v USA, pozri bližšie Thornton & Young- DeMarco (2001).
- 5 Títo respondenti žili v domácnosti buď sami, s priateľmi, s „inými“ (nie rodinnou) alebo odmietli odpovedať.
- 6 Podľa analytikov ÚMS (v rámci Národnej banky Slovenska) bola napríklad priemerná cena bývania za rok 2020 o takmer 190 EUR/m² vyššia ako tomu bolo v roku 2019, čomu zodpovedá tempo rastu 11,9 percent. (Analytici ÚMS 2021)
- 7 Podľa nedávnej analýzy Najvyššieho kontrolného úradu SR (NKÚ 2018), sa podiel nájomných bytov v krajinách EÚ pohybuje od 19 do 62 percent z celkového bytového fondu, pričom prístup k nájomnému bývaniu v SR je len na úrovni 6 percent.
- 8 Aj keď v čase COVID pandémie sa začal pojem sociálny dištanc masívne používať najmä na pomenovanie potreby fyzického odstupu medzi ľuďmi, ako sociologický pojem je sociálny dištanc dlhodobo zaužívaný. Jackson (2010) uvádza, že všeobecne sa v sociológii pojem sociálny dištanc používa na opis vzťahu medzi jednotlivcami a skupinami v spoločnosti a zachytáva rôznorodé vzťahy odlišnosti založené napr. na rase, etnicite, sexuálnej orientácii a pod., ako aj fakt, že priestorovo môžu byť tieto rôznorodé skupiny blízko, avšak nedochádza medzi nimi k interakciám. Empiricky sa často meria cez dopytovanie sa na to, ako komfortne by sa respondenti cítili v interakcii s osobami inej rasy, národnosti a podobne (Bogardus 1925).
- 9 Aj keď pri Moslimoch ide v podstate skôr o religióznu „inakosť“, tento údaj uvádzame pri ilustrácii sociálneho dištancu voči iným etnikám. Dôvodom je, že ľudia na Slovensku si Moslimov spájajú najmä s migrantmi pochádzajúcimi z Blízkeho východu a prechovávajú voči nim etnické a rasové predsudky (Lenč 2017, Letavayová 2007).
- 10 V roku 2016 volilo stranu LSNS 22,7 percenta prvovoličov, zatiaľ čo volebný výsledok strany bol na úrovni 8,8 percenta a v roku 2020 LSNS volilo podľa zistení exit pollu 10,6 percent prvovoličov, pričom celkový oficiálny výsledok strany bol 7,97 percent. Podpora LSNS by bola ešte výraznejšia ak by dáta z exit pollu umožňovali započítať nielen prvovoličov, ale aj voličov tejto strany vo veku 22-30 rokov, keďže práve v prípade strany LSNS je najpočetnejšia skupina jej voličov v kategórii 22-39 rokov (46,8 percent voličov strany). (Gyarfášová & Slosiarik 2020)
- 11 S tvrdením, že by LBGTI ľudia mali mať rovnaké práva ako heterosexuálni ľudia nesúhlasilo 59 percent populácie, teda najviac spomedzi všetkých krajín EÚ (priemer EÚ bol 20 percent). (Eurobarometer 493)
- 12 Uvádzame len podiel odpovedí, ktoré danú položku považovali za veľmi dôležitú.
- 13 Regresná analýza preukázala, že na celkové vnímanie spokojnosti so svojim životom u mladých ľudí na Slovensku súvisí s vnímaním nedostatočnej reprezentácie mladých v politickom živote krajiny a tiež s negatívnou percepciou toho ako sa bude mať slovenská spoločnosť v budúcnosti.

LITERATÚRA

Analytici ÚMS (2021). Rok 2020 sa končí výrazným rastom cien nehnuteľností v hlavnom meste. Dostupné 20. novembra 2021 na: https://www.nbs.sk/_img/Documents/_komentar/2021/1223_rk_cen_20210202.pdf

Baboš, P., Világi, A. (2021). *Maturing prematurely: 2020/2021. A pandemic year in the life of young people in Eastern Central Europe*. Bonn : Friedrich-Ebert-Stiftung e.V. Dostupné 9. Novembra 2021 na: <http://library.fes.de/pdf-files/id/18498.pdf>

Baboš, P., Dolný, B., Vícenová, R., Világi, A. (2021). *Liberálna demokracia a verejný priestor*. Bratislava: Univerzita Komenského. Dostupné 5. Septembra 2021 na: <https://dspace.uniba.sk/xmlui/handle/123456789/21>

Baláž, V., Williams, A. M., Chrančoková, M. (2018). Connectivity as the facilitator of intra-European student migration. *Population, Space and Place*, 24(3), e2101.

Bogardus, E. S. (1925). Measuring social distance. *Journal of Applied Sociology* 9, 299–308.

Bútorová, Z., Gyarfášová, O. (2019). *Občianske spolunazívanie očami tínedžerov, Správa zo sociologického výskumu*. Dostupné 20. januára 2020 na: http://www.ivo.sk/buxus/docs/publikacie/subory/Obcianske_spolunazivanie_ocami_tinedzerov_2019.pdf

Creed, P. A., Muller, J., Patton, W. (2003). Leaving high school: The influence and consequences for psychological well-being and career-related confidence. *Journal of adolescence*, 26(3), 295-311.

Dahl, R.A., 1989. *Democracy and its critics*. London; New Haven: Yale University Press.

Dasgupta, P., Serageldin, I. (Eds.) (2000). *Social Capital—A Multifaceted Perspective*. Washington, DC: The World Bank.

Diamond, L., Morlino, L. (2004). The quality of democracy: An overview. *Journal of democracy*, 15(4), 20-31.

Dolný, B., Malová, D. (2017). Slovakia: Organizational Structures of Political Parties in Slovakia: Parties not for Members. In: Sobolewska-Myślik, K., Kosowska-Gąstoł, B., Borowiec, P. (Eds.). *Organizational Structures of Political Parties in Central and Eastern European Countries*, Krakow: Jagiellonian University Press, 391 – 418.

Džambazovič, R. (2020). *Dospievanie tu a teraz. Možnosti uchopenia prechodu do dospelosti*. In: Hofreiter, R., Džambazovič, R. (eds.). *Zamerané na mladých ľudí: Aktuálne trendy a výzvy (nielen) sociologického výskumu mládeže na Slovensku*. Belianum: Banská Bystrica.

EU-LFS (2020). *The EU Labour Force Survey*. Dostupné 20. novembra 2021 na: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-labour-force-survey>

Eurobarometer č. 95 (2021). Standard Eurobarometer. Dostupné 4. decembra 2021 na: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2532>

Európska komisia (2011). Communication on EU Policies and Volunteering: Recognising and Promoting Cross-border Voluntary Activities in the EU. Dostupné 5. decembra 2021 na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52011DC0568>

European Commission (2019). Special Eurobarometer 493, Discrimination in the European Union. Dostupné 10. októbra 2021 na: https://data.europa.eu/data/datasets/s2251_91_4_493_eng?locale=en

Eurostat (2019). Dostupné 10. septembra 2021 na: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/regions/statistics-illustrated>

Eurostat (2021a). Age of young people leaving their parental household. Dostupné 20. novembra 2021 na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Age_of_young_people_leaving_their_parental_household#Gender_differences

Eurostat (2021b): Štatistiky nezamestnanosti. Dostupné 14. novembra 2021 na: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/YTH_EMPL_090__custom_1564927

Filadelfiová, J. (2005). Demografická situácia a správanie rodín vz. verejná politika v SR. Sociológia 37(5), 387-418.

Filipec, O. (2019). Challenging trends within Slovak party system in the context of 2016 elections to the National Council of the Slovak Republic. *Politics in Central Europe*, 15(1), 7-34.

Gallo Kriglerová, E. et al. (2021). Cudzie nechceme, svoje si nedáme. Postoje majoritnej populácie k migrácii a cudzincom na Slovensku. Bratislava: CVEK.

Gyárfášová, O., Mesežnikov, G. (2016). Súčasný pravicový extrémizmus a ultranacionalizmus na Slovensku: Stav, trendy a podpora. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.

Gyárfášová, O. (2019). Radicalization of radical right: Nativist movements and parties in the Slovak political process. In: Caiani, M., Císař, O. (Eds.) *Radical Right Movement Parties in Europe*. Routledge, 199-215.

Gyárfášová, O., Slosiarik, M. (2020). Kto a ako volil vo voľbách 2020 – kde bralo voličov OĽaNO a kto volil Smer. Sociálnodemografické charakteristiky voličov politických strán a medzivolebné presuny. Dostupné 6. marca 2020 na: <https://dennikn.sk/1788029/kto-a-ako-volil-vo-volbach-2020-kde-bralo-volicov-olano-a-kto-volil-smer/>

Hajdúk, M., et al. (2020). Psychotic experiences in student population during the COVID-19 pandemic. *Schizophrenia research*, 222, 520–521. <https://doi.org/10.1016/j.schres.2020.05.023>

Hall, R., et al. (2019). Analýza zistení o stave školstva na Slovensku: To dá rozum, Bratislava: MESA10, Dostupné 30. novembra 2021 na < <https://analyza.todarozum.sk/analyza-zisteni-o-stave-skolstva-na-slovensku.pdf> >

Hartnagel, T. F., Krahn, H. (1995). Labour Market Problems, and Psychological Well-Being: A Panel Study of Canadian Youth in Transition From School to Work. *British Journal of Education and Work*, 8(3), 33-53.

Hooghe, M., Stolle, D., Stouthuysen, P. (2004). Head start in politics. The Recruitment Function of Youth Organizations of Political Parties in Belgium (Flanders). *Party Politics* 10(2): 193-212.

Inglehart, R. (2007). Postmaterialist Values and the Shift from Survival to Self-Expression Values. In: Dalton, R. J., Klingemann, H. D. (Eds.). *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: OUP.

IPSOS (2021). Youth Study – Segmentation. Nepublikovaný dokument z výskumu FES Youth Study 2021.

Iuventa. (2013). KomPrax – Kompetencie pre prax. Mládež a životný štýl – trendová analýza za roky 2000-2009. Dostupné 8. septembra 2021 na: <https://www.vyskummladeze.sk/wp-content/uploads/2021/07/mladez-a-zivotny-styl-2013.pdf>

IVO (2017). Zaostrené na extrémizmus. Výskumná štúdia. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.

Jackson, R. O. (2010). Black immigrants and the rhetoric of social distancing. *Sociology Compass* 4(3), 193–206.

Káčerová, M, Bleha, B. (2007). Teoretické východiská populačného starnutia a retrospektívny pohľad na starnutie Európy. *Slovenská štatistika a demografia* 17(3), 43-61.

Karoly, L. A., Kilburn, M. R., Cannon, J. S. (2006). Early childhood interventions: Proven results, future promise. Rand Corporation.

Kaunert, Ch., de Deus Pereira, J., Edwards, M. (2020). Thick Europe, ontological security and parochial Europe: the re-emergence of far-right extremism and terrorism after the refugee crisis of 2015, *European Politics and Society*, DOI: 10.1080/23745118.2020.1842699

Koronaïou, A., et al. (2015). Golden Dawn, Austerity and Young People: The Rise of Fascist Extremism Among Young People in Contemporary Greek Society. *The Sociological Review* 63(2), 231-249.

Korte, C., et al. (2021). Intolerance of Uncertainty and Health-Related Anxiety in Youth amid the COVID-19 Pandemic: Understanding and Weathering the Continuing Storm. *Journal of Clinical Psychology and Medical Settings*. <https://doi.org/10.1007/s10880-021-09816-x>

Lenč, J. (2017). Nevítaní cudzinci: moslimovia na Slovensku. In: Muslims are: predsudky, mýty, bariéry a ako proti nim bojovať. Konferenčný zborník. Bratislava: OSF, 167-181.

Letavayová, S. (2007). Zmiešané slovensko-moslimské manželstvá ako príklad etno-kultúrnych aspektov migrácie cudzincov na Slovensko. In: Etnologické rozpravy (2), 25-43.

Macháček, L. (2005). Slovenská mládež: Test elementárnych znalostí o politike a demokracii. Pedagogická orientace, 15(2), 15-21.

Martin, S., Forde, C., Horgan, D. et al. (2018). Decision-Making by Children and Young People in the Home: The Nurture of Trust, Participation and Independence. Journal of Child and Family Studies 27, 198–210. <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0879-1>

MINEDU (2012). Mládež v krajinách V4. Porovnávací recenzia o situácii mladých ľudí v krajinách V4. Dostupné 10. novembra 2020 na: https://www.minedu.sk/data/files/3646_mladez-v4--sj-2.pdf

Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a investícií SR (2020). Vízia a stratégia rozvoja Slovenska do roku 2030 - dlhodobá stratégia udržateľného rozvoja Slovenskej republiky – Slovensko 2030. Dostupné 30. novembra 2021 na: <https://www.mirri.gov.sk/wp-content/uploads/2021/01/Slovensko-2030.pdf>

Ministerstvo kultúry SR (2019). Počet veriach podľa sčítania obyvateľov. Dostupné 23. septembra 2021 na: <https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2019/12/veriaci.pdf>

Ministerstvo vnútra SR (2021). Výzva MPSVaR SR na podporu dobrovoľníctva. Dostupné 5. decembra 2021 na: https://www.minv.sk/?ros_aktuality&sprava=vyzva-mpsvar-sr-na-podporu-dobrovolnictva

Mládek J. (1998). Druhý demografický prechod a Slovensko. Folia geographica 2. Dostupné 13. októbra 2021 na: <http://www.foliageographica.sk/public/media/26628/5-%20Druh%C3%BD%20demografick%C3%BD%20prechod%20a%20Slovensko.pdf>

NKÚ(2018). Analytická informácia. Sociálne bývanie ako nástroj riešenia zlejšej sociálnej situácie. Dostupné 20. novembra 2021 na: <https://www.nku.gov.sk/documents/10157/1394236/Soci%C3%A1lne+b%C3%BDvanie+ako+n%C3%A1stroj+rie%C5%A1enia+zlej+soci%C3%A1lnej+situ%C3%A1cie+-+analytick%C3%A1+inform%C3%A1cia/7ecf1e21-af14-49f6-b212-fa8f360e9a0d>

Nociar, T. (2012). Right-wing extremism in Slovakia. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung. Dostupné 30. novembra 2021 na: <https://library.fes.de/pdf-files/id-moe/09567.pdf>

OECD (2019a): PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do, PISA, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en>

OECD (2019b): TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners, TALIS. <http://www.oecd.org/education/talis/>

OECD (2019c). Society at a Glance 2019. OECD Social Indicators. Dostupné 10. októbra 2021 na: <https://www.oecd.org/social/society-at-a-glance-19991290.htm>

Putman, R. (1992). Making Democracy Work—Civic Traditions in Modern Italy. Princeton, NJ: PUP.

Podmanická, Z. (ed.) (2018). Štatistika v súvislostiach. Hlavné trendy populačného vývoja v SR v roku 2017. Demografia a sociálna štatistika 2018. Bratislava: Štatistický úrad.

Podmanická, Z. (ed.) (2019). Štatistika v súvislostiach. Hlavné trendy vývoja sobášnosti v SR v roku 2018. Demografia a sociálna štatistika 2019. Bratislava: Štatistický úrad.

Rada EÚ (2017): Iniciatíva na podporu zamestnanosti mladých ľudí. Dostupné 14. novembra 2021 na: <https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/youth-employment/youth-employment-initiative/#>

RMS – Rada mládeže Slovenska (2020). Mladí na vidieku vz. Mladí v meste. Dostupné 14. októbra 2021 na: <https://archiv.mladez.sk/wp-content/uploads/2020/07/Rozdiely-medzi-mlady%CC%81mi-z%CC%8Ciju%CC%81cimi-na-vidieku-a-v-mesta%CC%81ch.pdf>

Richins, M. L., Dawson, S. (1990). Measuring Material Values: a Preliminary Report of Scale Development. NA-Advances in Consumer Research 17, 169-175.

Roosma, F., Van Oorschot, W. (2020). Public opinion on basic income: Mapping European support for a radical alternative for welfare provision. Journal of European Social Policy, 30(2), 190-205.

Thornton, A., Young-deMarco, L. (2001). Four decades of trends in attitudes toward family issues in the United States: The 1960s through the 1990s. Journal of Marriage and Family 63, 1009-1037.

Santiago, P. et al. (2016): OECD Reviews of School Resources: Slovak Republic 2015, OECD Reviews of School Resources. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264247567-en>

Sobotka, T. (2008). Overview Chapter 6: The diverse faces of the Second Demographic Transition in Europe. Demographic Research 19(8), 171-224.

Štatistický úrad. (1994). Mládež Slovenskej republiky, jej hodnotová orientácia a spôsoby trávenia voľného času. Dostupné 8. septembra 2021 na: <https://www.vyskummladeze.sk/wp-content/uploads/2021/06/Statisticke-analyzy-a-informacie.pdf>

Štatistický úrad SR (2021a). Základné ukazovatele za SR od roku 1996. Dostupné 12. júla 2021 na: http://statdat.statistics.sk/cognosext/cgi-bin/cognos.cgi?b_action=cognos-Viewer&ui.action=run&ui.object=storeID%28%22i73A51921BEAC4C85B747133F2F-F9824A%22%29&ui.name=Vekov%20skupiny%20-%20SR%20oblasti%20okresy%20mesto%20vidiek%205bom-7007rr%5d&run.outputFormat=&run.prompt=true&cv.header=false&ui.backURL=%2fcognosext%2fcps4%2fportlets%2fcommon%2fclose.html&run.outputLocale=sk

Štatistický úrad SR (2021b). Po 17 rokoch počet zomretých v SR prevýšil počet narodených, rast počtu obyvateľov zachránila migrácia. Dostupné 12. júla 2021 na: https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/aboutus/office.activites/officeNews/vsetkyaktuality/ecd00301-f3ec-4451-b9d8-8f38c1cfb4e1!/ut/p/z1/tVJNU4MwEP0tHjhCNg2U1FvacUq1HFqn-Crk4QEOJLYRCCvbfmzoe1LFaD-aQz7dvX_Yt4ihCvEo6uUm0VFWyM-eYD58W_oyOx5g-BhHcTmJFzSBizJXbxAD0gjhW6VoXKFZpmxR2u7VlldvJVltgJtJfTTrldmZjQVdK_T244XI-1gAEsJ0Tkdmu62E7Ha2pTXNCM5zLqSvwKUudyTWKL0l__iabm2c4MxiYeP4GmUxZ4P-pzADqfejBjwWo5WhACjLwDfuCljQb_rlbAiOyk6NGqUk1pKn3_xy8GgG4RI2np9Fnp-glMpHVIXhtjzXB-PYHjybtCEk3BjeBNdnExRKPpSfhRdlM1wyef9njNjtqq0eNEo-ke3TTP-WpYQa6Y3IRSMa59CYby0rtrCryo-97ZKLXZCSdTpQXfhRSqNTI_11FdlpQc7W0e3hCXx-1R76bFnV1evCkAE4Q!!/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/

Štatistický úrad (2021c): Vzdelávanie. Dostupné 14. novembra 2021 na <https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/themes/demography/education/about/>

Thornton, A., Philipov, D. (2007). Developmental idealism and family and demographic change in Central and Eastern Europe. *European Demographic Research Papers 3*. Vienna: Vienna Institute of Demography.

Tóthová, L. (2018). Extrémizmus a online prostredie. In: Tóthová, L., Šlosár, D. (Eds.). *Prejavy radikalizmu a extrémizmu v sociálnych vzťahoch*. Košice: UPJŠ, 70 – 80.

Tydlitátová, G. (2011). Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike. *Sociológia - Slovak Sociological Review* 43(1), 28-56.

United Nations (2021): Education: From Disruption to Recovery. Dostupné 21. novembra 2021 na: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse#durationschoolclosures>

Vaňo, B. (2019): Demografické výzvy na Slovensku na najbližšie desaťročia, *Slovenská štatistika a demografia* 29(2), 5-14.

Vaňo, B.; Jurčová, D.; Mészáros, J. (2002): Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2050; Dostupné 3. septembra 2021 na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/prognoza2050vdc2.pdf>

Voda, P., Kluknavská, A., Spáč, P. (2021). From Trivialized Neo-Nazis to Parliament: Explaining the Electoral Success of the Extreme Right Party ĽSNS in Slovakia. *Problems of Post-Communism*, 1-16.

Widmalm, S. (2006). The utility of bonding social capital. *Journal of Civil Society* 1(1), 75-95, DOI: 10.1080/17448680500210680

Williams, A. M., Baláž, V. (2005). What human capital, which migrants? Returned skilled migration to Slovakia from the UK. *International Migration Review*, 39(2), 439-468.

Zwysen, W. (2016). Crowding out of disadvantaged young adults in Germany: background matters depending on local labour market. *European Sociological Review*, 32(5), 662-674.

ZOZNAM TABULIEK A OBRÁZKOV

ZOZNAM TABULIEK

- PAGE 15** Tabuľka 4.1: **Obyvateľstvo do 30 rokov v SR**
- PAGE 19** Tabuľka 5.1: **Výsledky testovania PISA 2018**
- PAGE 37** Tabuľka 7.1. **Obavy do budúcnosti**
- PAGE 71** Tabuľka 8.1: **Nacionalistické postoje**

ZOZNAM GRAFOV

- PAGE 13** Graf 3.1: **Podiel jednotlivých segmentov na Slovensku**
- PAGE 16** Graf 4.1: **Podiel mladých ľudí vo vidieckych sídlach**
- PAGE 19** Graf 5.1: **Výsledky testovania PISA od roku 2003**
- PAGE 20** Graf 5.2: **Spokojnosť so vzdelávacím systémom**
- PAGE 21** Graf 5.3: **Vnímanie korupcie vo vzdelávacom systéme**
- PAGE 23** Graf 5.4: **Vnímanie kvality online výučby**
- PAGE 27** Graf 6.1: **Vývoj nezamestnanosti mladých, 15-29 rokov**
- PAGE 28** Graf 6.2: **Príklon k práci z kancelárie po skončení pandémie**
- PAGE 35** Graf 7.1: **Spolužitie s rodičmi**
- PAGE 44** Graf 8.1: **Organizácie, v ktorých mladí realizovali dobrovoľnícku činnosť v uplynulom roku**
- PAGE 45** Graf 8.2: **Spokojnosť so životom**
- PAGE 50** Graf 9. 1: **Súhlas s výrokom, že demokracia je dobrá forma vlády**
- PAGE 52** Graf 9.2: **Skúsenosť a ochota zapojiť sa do politických aktivít**

O FES ŠTÚDIÁCH MLÁDEŽE

Táto publikácia je súčasťou Medzinárodnej FES štúdie o mladých ľuďoch. Od roku 2009 FES uskutočnila množstvo štúdií o mladých ľuďoch po celom svete. Od roku 2018 sa štúdie o mladých ľuďoch zameriavajú konkrétne na juhovýchodnú Európu, Rusko, Strednú Áziu, stredovýchodnú Európu a pobaltské štáty. Ďalšie štúdie sa plánujú pre Blízky východ a severnú Afriku, ako aj v jednotlivých krajinách po celom svete. Medzinárodné štúdie o mladých ľuďoch sú vlajkovým projektom Friedrich-Ebert-Stiftung v jej úsilí skúmať, formovať a posilňovať demokraciu budúcnosti, pričom sa snaží prispieť k európskemu diskurzu o tom, ako mladé generácie vidia vývoj svojej spoločnosti, ako aj svoju vlastnú budúcnosť v čase národnej a globálnej transformácie. Tieto reprezentatívne štúdie spájajú kvalitatívne a kvantitatívne prvky výskumu v úzkej spolupráci s regionálnymi tímami s cieľom dosiahnuť vysoký štandard vo výskume a citlivé zaobchádzanie s postojmi a očakávaniami mladistvých.

Špecializovaný poradný výbor (Dr. Miran Lavrič, Univ.-Prof. Dr. Marius Haring, Daniela Lamby, András Bíró-Nagy and Dr. Mārtiņš Kaprāns), pozostávajúci zo stálych a pridružených členov, podporuje metodologický a koncepčný návrh štúdií o mladých ľuďoch a poskytuje nevyhnutné odborné znalosti pre celý projekt.

O TEJTO ŠTÚDII

Dáta, ktoré tvoria základ tejto publikácie, boli zozbierané v rámci hĺbkových individuálnych online interview (n=10 à 60 minút v priemere) s mladými ľuďmi vo veku 14 - 29 rokov. V rozhovoroch boli použité rôzne techniky a metódy kladenia otázok tematizujúce konkrétne psychologické dôsledky Covid-19 pre mladých ľudí. Online interview viedli skúsení moderátori z špecializovanej agentúry na prieskumy a výskumného inštitútu Ipsos ako aj lokálni partneri. Ipsos Nemecko, Janine Freudenberg a Laura Wolfs, koordinovali štúdiu z hľadiska obsahu a organizácie.

O AUTOROCH:

Pavol Baboš je odborným asistentom sociológie a politológie na Univerzite Komenského v Bratislave. Vo svojom výskume sa zameriava na politické a spoločenské postoje a vzorce správania vo východnej a strednej Európe. Pavol Baboš participoval na mnohých domácich aj zahraničných výskumných projektoch na Univerzite Komenského, pravidelne publikuje v medzinárodných vedeckých časopisoch a zúčastňuje sa verejných diskusií.

Aneta Világi je politologičkou na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Venuje sa skúmaniu slovenskej politiky a pôsobeniu Slovenska v kontexte európskej integrácie. Spolupodieľala sa na realizácii a vedení niekoľkých zahraničných aj domácich výskumných projektov, vrátane projektov orientovaných na mladých ľudí. Aktívne sa zúčastňuje verejných diskusií k politologickým témam a publikuje v akademických periodikách.

